

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta
Katedra pedagogiky

Diplomová práce

POTŘEBY JEDNOTLIVÝCH ČLENŮ RODINY S PŘEDŠKOLNÍMI A MLADŠÍMI
ŠKOLNÍMI DĚTMI VE VOLNÉM ČASE

Vedoucí práce: Mgr. et Mgr. Karolina Diallo, Ph.D.

Autor práce: Bc. Magdalena Marešová

Studijní obor: Pedagogika volného času

Ročník: 2.

2021

„Prohlašuji, že jsem autorem této kvalifikační práce a že jsem ji vypracovala pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu použitých zdrojů.“

V Českých Budějovicích, dne 30. 3. 2021

.....

Magdalena Marešová

S úctou bych chtěla poděkovat paní Mgr.et Mgr. Karolině Diallo, Ph.D., za vedení této práce. Za ochotu přijmout vedení mé práce i v této nelehké době. Také děkuji své rodině, za trpělivost, pochopení a podporu ve studiu, kterou projevovali po celou dobu mého studia.

OBSAH

ÚVOD	6
TEORETICKÁ ČÁST	8
1 VOLNÝ ČAS.....	8
1.1 Proměny chápání času	9
2 POTŘEBY V ŽIVOTĚ ČLOVĚKA.....	11
3 RODINA V ŽIVOTĚ ČLOVĚKA	12
3.1 Rodina z pohledu sociologického.....	13
3.2 Rodiče a partneři v rodině v dějinném kontextu.....	15
3.3 Výběr partnera	17
3.4 Význam jednotlivých fází rodiny	19
3.4.1 Rodina jako domov.....	21
3.4.2 Rodina jako výchovné prostředí.....	23
3.5 Rodičovské role ve výchově.....	26
3.5.1 Výchova k volnému času	27
3.5.2 Výchova ve volném čase	29
4 CHARAKTERISTIKA VÝVOJOVÝCH OBDOBÍ ŽIVOTA	30
4.1 Dělení jednotlivých vývojových období života.....	30
4.1.1 Vývojová specifika novorozeneckého věku	32
4.1.2 Vývojová specifika kojeneckého věku.....	32
4.1.3 Vývojová specifika v batolecím věku	33
4.1.4 Vývojová specifika v předškolním věku	34
4.1.5 Vývojová specifika v mladším školním věku	38
4.1.6 Specifika dospělosti	39
5 PSYCHOLOGICKÉ FAKTORY UTVÁŘEJÍCÍ POTŘEBY JEDNOTLIVCŮ	42
5.1 Výchovné styly.....	43
5.2 Typologie osobnosti.....	43
5.3 Nadání.....	48
PRAKTICKÁ ČÁST	51
6 VÝZKUM DIPLOMOVÉ PRÁCE.....	51
6.1 Metoda sběru dat	51
6.2 Cílová skupina.....	52
6.3 Cíl výzkumu	52
6.3.1 Výzkumné otázky	53

6.3.2 Stanovení hypotéz výzkumu	53
7 VYHODNOCENÍ DOTAZNÍKOVÉHO ŠETŘENÍ.....	54
7.1 Zadání pro vyplnění dotazníku	54
7.2 Zpracování otázek dotazníku	54
7.3 Verifikace hypotéz	69
7.4 Vyhodnocení výzkumných otázek.....	71
8 DISKUSE.....	73
ZÁVĚR	75
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	76
PŘÍLOHY	79
ABSTRAKT	82
ABSTRACT	83

ÚVOD

Potřeba je termín užívaný především v ekonomii a sociologii. Označuje se jako psychologický prvek, který vzbudí v člověku snahu dosáhnout jejího naplnění. Splnit si cíl. Tím v mnoha věcech dává smysl lidskému chování a jednání, mnohdy i celému životu. Provází nás celým životem, a to ať už v podobě vrozené, kdy potřebujeme naplnit vrozené fyziologické potřeby, tak v podobě získané, které se během života proměňují podle toho, v jaké fázi života se nacházíme a co zrovna ovlivňuje náš život.

Každodenní život přináší mnoho potřeb, které je nutné naplnit proto, abychom mohli vést spokojený život. Aby byl život pro nás uspokojující, je nutné brát na zřetel i své vlastní získané potřeby. To, jakým způsobem zregenerujeme svůj organismus, abychom mohli dál naplňovat potřeby povinností všedních dnů, které je nutné splnit pro každodenní fungování a potřebu žití.

V našich životech hraje nezastupitelnou a významnou roli rodina, která by měla být pro každého z nás místem bezpečí, bezpodmínečného přijetí, lásky, důvěry a naplnění. Aby nám rodina mohla poskytnout uvedené zázemí, i v ní musíme naplnit povinné potřeby pro jejich fungování. Ovšem naším životem se prolíná od narození čas, který nazýváme jako volný čas. Tento čas je definovaný jako čas po práci po naplnění všech povinných potřeb pro běžný život a nabízí prostor pro nás samotné. Abychom vůbec měli volný čas, je nezbytné sladit především rodinný a pracovní život. Není snadné v dnešní době najít co neoptimálnější sladění rodinného a osobního života. V čase, kdy jsme ekonomicky velmi zatíženi, potřebujeme pro naplnění běžného života zajistit především ekonomické zázemí a jistotu. Díky tomu mnohdy nezbývá mnoho volného času a to zapříčiní spoustu negativních důsledků v našich životech. Vyčerpání, únavu, frustraci, ztrátu smyslu života a mnohé další.

Z uvedeného můžeme vyvodit důležitost volného času v našich životech a následně naplňování našich osobních potřeb v tomto čase. Volný čas nás provází především v období dětství a tím i následně to, jak děti tráví svůj volný čas, utváří jejich osobnost, která se samozřejmě vyvíjí a během života se mění. Další faktorem, který ovlivňuje jak osobnost jedince, tak utváření a proměny potřeb, je zmiňovaná rodina, ve které žijeme, přebíráme vzorce chování, mezigeneračně se učíme.

Přestože jsou tyto výše uvedené aspekty významným prvkem v utváření potřeb jedince, zásadním způsobem jsou ovšem ovlivněny vrozeným typem osobnosti a případným talentem a nadáním.

V teoretické části práce je hlavním tématem volný čas a právě rodina, která ovlivňuje osobnost jedince, a následně pak zmiňované faktory osobnosti a případného nadání. Rodina je významným elementem v utváření potřeb ve volném čase, rodině je věnována velká část této práce, jednotlivé životní fáze rodiny, které vedou k proměnám potřeb v životě. Výchova v rodinách a výchova k volnému času.

Praktická část byla zásadním způsobem ovlivněna vzniklou situací s pandemií koronaviru SARS-CoV-2, onemocnění covid-19, proto byla zvolena metoda kvantitativního výzkumu, abychom zmapovali stávající situaci. Cílem práce bylo zjistit, jestli uvedená pandemie ovlivnila potřeby ve volném čase a jestli i v ní dokážeme naplňovat své potřeby. Vládní opatření velmi významným způsobem ovlivnila trávení volného času, a to mohlo vést ke změnám jak právě ve zmiňovaných potřebách, tak nemusí zcela docházet k uspokojování potřeb ve volném čase a to především z důvodu omezení pohybu venku a omezení cestování.

TEORETICKÁ ČÁST

1 VOLNÝ ČAS

Pojem volný čas je poměrně moderním pojmem, který se začal definovat především během 20. století v době průmyslové revoluce s rozvojem kapitalismu. Lidé se začali stěhovat za prací z venkova do měst. Byla stanovena přesně časově vymezená doba práce a čas po práci se začal jevit jako čas, který nebyl jednoznačně definován. Je také velmi důležité, z jakého pohledu chceme definovat volný čas. Na volný čas můžeme nahlížet z pohledu nejen pedagogického, ale také sociologického, psychologického i ekonomického. Všechny uvedené disciplíny se prolínají a ve své podstatě ovlivňují trávení volného času jedince.

Interpretací volného času je vícero. Například v Německu byl kladen důraz na řád, pořádek a smysluplné trávení času ve prospěch společnosti. Čas bez práce byl vymezen pojmem Freizeit – čas volný, svobodný. „*Pokud mluvíme o volném čase, většinou si pod tímto pojmem představujeme nějaké časové úseky, kdy nepracujeme pro obživu.*“¹ Už J. A. Komenský ve svém díle *Didactica magna* zmiňuje potřebu zařazení přestávek do školního vyučování jako čas na zábavu a odpočinek. Uvádí, že pokud budou děti prožívat v učení se i zábavu a radost, budou se učit rády. A že i v učení se je potřeba čas na odpočinek, radovánky a rekreaci. Volný čas je vlastně protikladem k povinnostem běžného života a společnosti.

Trávení volného času tedy obsahuje určitou svobodu jednání a zcela jistě ovlivněnou spoustou faktorů. Mezi ně patří především sociální a výchovné faktory prostředí, ve kterém žijeme. Sociokulturní prostředí a stav společnosti kolem nás. Volný čas bude také zcela jistě ovlivňovat rodina a její mezigenerační učení. Žijeme v nějakém předem daném prostředí, ze kterého si osvojujeme vzorce chování a jednání, které by měly usnadnit začlenění do života společnosti. Prostor, ve kterém vyrůstáme a žijeme, ovlivňuje formování dalšího života včetně trávení volného času. Avšak v určitém období může jedinec prožívat vzdor ke způsobu života, ke kterému je veden ovlivňujícími faktory

¹ KAPLÁNEK, Michal. *Volný čas a jeho význam ve výchově*. Praha: Portál, 2017., s.44.

kolem sebe, které ho mohou následně motivovat ke zcela opačnému způsobu života a stejně tak ke zcela odlišnému trávení volného času.

Způsob trávení volného času může být, a často také je, ovlivňován zájmy a nadáním jednotlivců. Volný čas je časový úsek lidského života, kdy naplňujeme nejen své fyziologické potřeby, zajišťujeme běžný chod rodiny a svého života po pracovní době, ale také se věnujeme péči o děti a uspokojování svých potřeb v přesahu svého profesního zaměření.² Funkce a možnosti vymezuje H. W. Opaschowski jako rekreaci, kompenzaci, výchovu a vzdělávání, komplementaci, komunikaci, participaci, integraci, enkulturaci.³ Lze předpokládat, že čas pracovní bude ovlivňovat následně to, jakým způsobem bude jednotlivec volný čas trávit. Také se můžeme domnívat, že ve většině případů bude trávit volný čas jinak dělník, jinak manažer, úředník nebo například člověk pracující v sociálních službách. Pracovní pozice a způsob, jakým trávíme čas povinností a práce, bude ovlivňovat utváření potřeb ve volném čase jedince. Také budeme mít jiný vztah k volnému času jako dítě, mládež, dospělí a senior. V postavení těchto skupin jsou rozdíly. V období dětství a dospívání se díky zájmovým aktivitám stále učíme novým věcem, osvojujeme si také nové sociální zkušenosti. Zatímco jako dospělý a senior si ve volném čase své dovednosti spíše upevňujeme, prohlubujeme, samozřejmě se nevyhýbáme většinou ani učení se novému, ale je to pro nás mnohem více náročné. A proto raději volíme aktivity, které známe, a víme o nich, že nám budou přinášet uspokojení.

Utváření potřeb ve volném čase ovlivňuje spousta faktorů ať už z pohledu psychologického, tak sociálního a ekonomického. Hájek uvádí, že na úrovni obecnosti existují základní prostředí, jejichž prostřednictvím se volný čas uskutečňuje, a tím je prostředí sociální a výchovné, v němž jedinec žije.⁴

1.1 Proměny chápání času

V pojetí řeckého chápání nazýváme čas jako *kairos*, čas, který je časem cenným, je určený k vhodnému využití a ušlechtilému trávení. Je to čas určený na něco. Ať už čas na

² HÁJEK, Bedřich, Břetislav HOFBAUER a Jiřina PÁVKOVÁ. *Pedagogické ovlivňování volného času: trendy pedagogiky volného času*. Vyd. 2., aktualiz. [i.e. 3. vyd.]. Praha: Portál, 2011., s. 10-11

³ HOFBAUER, Břetislav. *Děti, mládež a volný čas*. Praha: Portál, 2004. s.14-15

⁴ HÁJEK, Bedřich, Břetislav HOFBAUER a Jiřina PÁVKOVÁ. *Pedagogické ovlivňování volného času: trendy pedagogiky volného času*. Vyd. 2., aktualiz. [i.e. 3. vyd.]. Praha: Portál, 2011. s.14

vzdělávání sebe podle svých vrozených schopností, pro meditaci nebo k dalším jiným činnostem, které člověka a společnost nějakým způsobem obohacují. Pokud tento čas je využitý v rozporu se svou vhodností, může člověku uškodit a zabránit přirozenému růstu a rozvoji osobnosti. A *chronos*, což je označení pro měřitelný čas. Vnímání času z pohledu křesťanství je dáno dvěma rozměry a to cyklickým a lineárním. Toto chápání času přetrvává až do současnosti. Cyklické jako pravidelně se opakující od narození až do smrti, kdy se střídá den a noc, opakují se měsíce, roční období a lineární jako čas plynoucí od narození až do smrti, který je provázen různými událostmi, které jsou měnné, a každý jedinec tento čas prožívá odlišně. Kantovo vysvětlení k vnímání času je, že vše probíhá v čase a prostoru.⁵

Ve dvacátém století muselo, v souvislosti se změnami společnosti především s upřesněním rozsahu pracovní doby a s tím souvisejícímu jejímu zkracování, dojít k novému přístupu v nahlížení na volný čas. Stejně tak i církve se musela začít zamýšlet nad pojetím volného času v jiném období, než je období svátků a tradic. To se objevilo i v jejich dokumentech, kde se začal objevovat volný čas jako čas pro regeneraci a rodinu. Děti přestaly pracovat na polích a statcích z důvodu přesouvání rodin do měst, do popředí se začalo dostávat vzdělání dětí a s tím i spojené trávení času po školním vyučování.⁶

⁵ KAPLÁNEK, Michal. *Volný čas a jeho význam ve výchově*. Praha: Portál, 2017. ,s.14-20

⁶ Tamtéž.,s.45-51

2 POTŘEBY V ŽIVOTĚ ČLOVĚKA

Potřeba můžeme charakterizovat jako psychologický prvek člověka, se kterým se rodí a tím se utváří potřeby vrozené. Ty jsou většinou definovány Maslowovou pyramidou potřeb, kdy se člověk rodí s preferencí fyziologických potřeb a ty musí být bezpodmínečně uspokojeny proto, aby se člověk mohl vyvíjet dál a s tím také společně i další vyšší potřeby. Ty jsou charakterizovány jako vnitřní potřeby, ve své knize Larry Crabb uvádí, že je můžeme považovat za vstupní veličiny do utváření hodnoty osobnosti člověka. Tyto veličiny pomáhají utvářet hodnotu člověka, která vede k přijetí sama sebe jako skutečného jedince. Těmi veličinami jsou význam (*jako účel, smysluplnost, vlastní schopnosti*) a bezpečí (*bezpodmínečná láska a přijetí*). Rozdílnost nachází v tom, že ženy a muži preferují každý rozdílnou veličinu pro naplnění a uvědomění si své hodnoty, ženy bezpečí a muži význam.⁷ Můžeme tedy soudit, že to jsou další patra uvedená v Maslowově pyramidě potřeb. Crabb se dále ve své knize zmiňuje o motivaci, která dle jeho teze vede také k utváření a naplňování potřeb jedince. Jako další uvádí, motivaci jako energii, která vede k určitému jednání. Navazující tezí je, že každé motivované jednání vede k cíli, naplnění potřeby. Pokud cíle nelze dosáhnout, dochází k nerovnováze a nelze uspokojit potřebu, důsledkem je frustrace. Závěrečná teze definuje, že veškeré naše chování je motivované. K pochopení vlastního jednání je důležité uvědomění si, jaká potřeba ho motivovala.⁸ Ale i samotné motivace mohou být ovlivňovány vnějšími faktory, mezi které patří rodina, ve které jedinec žije.

⁷CRABB, Lawrence J. *Osobnost člověk: její potřeby a cesty k jejich naplnění*. Praha: Návrat domů, 1995., s. 56-66

⁸ Tamtéž., s. 67-69

3 RODINA V ŽIVOTĚ ČLOVĚKA

Rodina je základním sociálním prostředím, se kterým se setkáváme jako s první sociální skupinou po narození. V současné době není paradigmatem nukleární rodina ve složení matka, otec, jejich děti, ale mnohdy je složení rodiny zcela jiné. Rodinu mohou tvořit homosexuální páry, nebo ve společné domácnosti žije jen jeden rodič a děti.

Rodina prošla svým vývojem a souběžně se změnami společnosti se proměnilo také schéma rodiny. V současnosti můžeme konstatovat, že rodina je sociální skupina lidí, která žije ve společné domácnosti a rovnoměrně se podílí na jejím chodu a výchově dětí v rodině a způsobu trávení volného času. Dnešní moderní doba přináší různorodá složení „rodiny“ nebo skupiny žijící ve společné domácnosti. Můžeme definovat model úplné rodiny jako sociální skupinu, ve které je zastoupena role matky a otce, jako ženské a mužské role v rodině, přestože se v moderní době tyto role prolínají a nejsou specifickými znaky členů rodiny. Ale jak už je zmíněno, rodina prošla svým vývojem, ale neměnným asi zůstává to, že se členové rodiny navzájem ovlivňují. Pro děti dospělí zůstávají prvními „učiteli“ a „průvodci“ životem ve společnosti předávajícími určité vzorce chování, které následně ovlivňují další vývoj a směřování rozvoje individuality jedince. Také se můžeme zamyslet nad ovlivňováním potřeb ve funkční a nefunkční rodině.

Sobotková ve své knize definuje, že v dysfunkční rodině je minimálně jeden člen, který vytváří nezdravé chování. Dysfunkční rodiny mají své charakteristické projevy jako nezájem o řešení problémů, případně řešení způsobem, že za způsobený problém mohou všichni ostatní jen oni ne. V těchto rodinách se projevuje jakákoli absence a respektování intimity, dochází ke vzájemnému obviňování a k absolutnímu nedostatku naplňování jakýchkoli individuálních potřeb jednotlivců, stejně tak nejsou respektovány individuality členů rodin. Nejsou žádným způsobem dány hranice a pravidla fungování rodin. Je narušena hierarchie. To vše přináší riziko vzniku patologického projevu chování členů rodiny a to i ve volném čase,⁹ protože to zcela nezpochybnitelně bude mít také vliv na výchovu a rozvoj individualit každého jedince v těchto rodinách.

⁹ SOBOTKOVÁ, Irena. *Psychologie rodiny*. Praha: Portál, 2001., s.33

V prostředí rodiny si každý osvojuje základní hodnoty nejen rodiny, ale také společnosti, stejně tak dochází k osvojování si vzorců chování a jednání ve společnosti, získáváme a osvojujeme si základní sociální dovednosti sekundární socializace. Získáváme povědomí o světě kolem nás, učíme se praktické dovednosti v oblasti základů sebeobsluhy, základům slušného a etického jednání a chování. Je nezpochybnitelné, že rodina tvoří základ nejen společnosti, ale také našeho dalšího vývoje a rozvoje osobnosti. Rodina tvoří základní hodnotu lidského života.

Rodina zajišťuje především hmotné podmínky a sociální prostředí pro další život a chod rodiny. Souvisí s tím nejen zajištění prostředků na běžné potřeby zajišťující chod domácnosti a vzdělávání dětí, ale také prostředky, které následně ovlivní, jakým způsobem mohou jednotliví členové trávit svůj volný čas a rozvíjet svou osobnost. Zjednodušeně řečeno, jak finančně náročné aktivity si mohou ve volném čase dovolit, jestli mohou rozvíjet případné nadání, které se projeví u některého z členů rodiny. To, v jaké rodině vlastně vyrůstáme, má bezpochyby vliv při zakládání vlastní rodiny. Ovšem utváření potřeb ve volném čase v současnosti ovlivňuje i širší společenské prostředí, které nabízí pestrou škálu podnětů, jak trávit volný čas. A mnohé rodiny samostatně vyhledávají možnosti pro efektivní trávení volného času.¹⁰

Z uvedeného je zřejmé, že i v tomto směru rodiče a jejich výchova utváří vzorec, který si dítě přebírá, nebo je jím minimálně ovlivněno do své dospělosti. Toto ovlivnění může probíhat jak v pozitivním, tak také v negativním směru. Mezigenerační vztahy mohou také vést k ovlivňování a formování potřeb ve volném čase.

3.1 Rodina z pohledu sociologického

Rodina je určité společenství, které je spjato příbuzenskými vztahy. Nukleární rodinu bychom mohli specifikovat jako skupinu osob skládající se zpravidla z otce, matky, případně dvou dospělých osob a vyživovaných dětí žijících ve společné domácnosti. V Evropě v období před industrializací děti často pracovaly už od útlého dětství. A to nejen ve svých kmenových rodinách, kde se podílely především na domácích pracích, ale také mnohdy chodily vykonávat pomocné práce do jiných domů, především do bohatších rodin, nebo šly do učení. To ukazuje, že už v této době byl rodinný život

¹⁰ HOFBAUER, Břetislav. *Děti, mládež a volný čas*. Praha: Portál, 2004., s.56-57

v rodinách nestabilní. Většinou, pokud odešly za prací jinam, tak už se do svých rodin a domovů nikdy nevrátily. Tato doba se však vyznačovala také vysokou úmrtností ve všech věkových kategoriích.

Během 20. století patriarchální fungování rodin slábne. Ještě v 19. století se mohou jevit především viktoriánské rodiny jako stabilní a velmi ukázněné. Dá se však konstatovat, že ženy byly zavírány doma, děti velmi přísně vedeny, mnohdy je poukazováno až na kruté zacházení. Ve 20. století mnoho žen pracovalo v domácnosti. Postupné prosazování feminismu ve společnosti vedlo také k legislativním změnám a bylo tak umožněno ženám zapojit se do veřejného života mimo roli v domácnosti. Ženy v období válečných let byly zapojovány do válečného dění. Ve 20. století se rodinné modely změnilly na celém světě. Ve většině zemích se intimní vztahy staly otevřenějšími a méně svázanými tradicemi.¹¹ Z mého pohledu to mělo dopad i na chod rodin, postavení ženy v rodině a trávení společného času.

Také Sociologický slovník definuje pojem *RODINA* jako „*formu dlouhodobého solidárního soužití osob spojených příbuzenstvím a zahrnující přinejmenším rodiče a děti. Další znaky toho, co je rodina, jsou sociokulturně podmíněny společným bydlením, příslušností ke společné příbuzenské linii, společná produkce a konzumování statků.*“¹²

Funkcí rodiny je především reprodukce dalších potomků a jejich výchova. V dnešní době jsou však některé funkce, především výchova, postupně předávány institucím. To ovšem nepovažuji za zcela ideální vývoj, protože výchova rodičů je institucí nezastupitelná už jen z výše uvedených důvodů, jako je socializace – adaptabilita ve společnosti a osvojování si hodnot, vzorců chování a jednání. Jednoznačným úkolem rodiny je od jejího počátku nejen existenční a materiální zabezpečení všech jejích členů, ale také výchova a předání vzorců chování uznávaných a přijímaných společností. Značnou měrou se podílí na utváření hodnot v životě jedince. Rodina je také prostředím vztahů, které způsobují emoce, ale také se v ní utvářejí první citové vazby a prezentují

¹¹GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. Praha: Argo, 2013., s.309-314

¹²JANDOUREK, Jan. *Sociologický slovník*. Praha: Portál, 2001.

se v ní etické hodnoty a lidství.¹³ V neposlední řadě je rodina místem lásky, přijetí a bezpečí.

3.2 Rodiče a partneři v rodině v dějinném kontextu

Hintnaus ve své knize uvádí, že rodičovství bývá prvním a základním smyslem vzniku partnerského vztahu mezi mužem a ženou. Z etologického pohledu je to přirozený vývoj, kdy namlouvací rituály vycházejí z přirozenosti péče o mláďata a potomky. Také je zcela běžné střídání chování ve vztahu, kdy se pravidelně střídá pečující péče jednoho k druhému podle situace, ve které se zrovna partneři – rodiče nacházejí. Každý z rodičů má přirozeně biologicky nezastupitelnou roli v péči a způsobu chování ke svým dětem.¹⁴ František Koukolík říká, že „*život bez dětí je nenaplněný život. Život s dětmi je dobře naplněný život, jestliže se děti vydaří.*“¹⁵

V historickém kontextu byla rodina především patriarchálního uspořádání. Ženy směly dělat pouze práce spojené s chodem a péčí o domácnost. Zajímavostí však je, že přípravu masa zastávali výhradně muži. Se svými muži směly ženy trávit čas jen ve výjimečných situacích a podle pevně stanovených pravidel, zastávaly submisivní roli. Muži ovšem mohli provozovat mnohoženství, a i jejich případné nemanželské děti mohly být uznány jako legitimní potomci. Pro toto období bylo charakteristické, že narození dítěte a svatbu doprovázely různé rituály. Bez uskutečnění těchto rituálů v žádném případě nemohlo dojít k uvedenému aktu. Oženit se a mít potomka bylo hlavním cílem mužského života. Pokud k tomu nedošlo, většinou byli muži zavrženi a potrestáni proto byla rodina základem celé společnosti.

V kultuře starých Slovanů ve středověku bylo také tolerováno mnohoženství, avšak pouze ve vyšších vrstvách společnosti. I zde měla rodina patriarchální uspořádání. U východních Slovanů je zajímavostí, která byla prokázána, že otec vybíral pro svého syna budoucí nevěstu. S vybranou dívkou uzavřel sňatek v zastoupení pro svého syna a nevěsta mu byla k dispozici po všech stránkách, včetně té sexuální, až do synovy plnoletosti. Toto počínání bylo označováno jako tzv. *snachočestvo*. Žena opět zastávala

¹³ HINTNAUS, Ladislav. *Člověk a rodina: Smysl a funkce rodiny: (anatomie, fyziologie a patologie lidské rodiny)*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 1998., s.14

¹⁴ MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 3., rozš. a přeprac. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003. Studijní texty (Sociologické nakladatelství), s.15

¹⁵ KOUKOLÍK, František. *O lidech a životě*. Praha: Galén, [2018]. Makropulos., s. 282

submisivní roli, byla od ní vyžadována věrnost a její nedodržení bylo krutě trestáno. Rozdíly najdeme v uzavírání sňatků na venkově. Na vesnici se muži ženili poměrně brzy především z důvodu, aby zplodili co nejdříve další potomky, kteří se záhy stali pomocníky k pracím na venkově. Proto byly venkovské rodiny velmi rozrostlé a měly většinou velký počet dětí. Ve městech muži uzavírali manželství později. Většinou v okamžiku, kdy byli zajištěni finančně i materiálně a mohli tak zabezpečit svou rodinu. Už v této chvíli bychom si mohli klást otázku, jestli byly naplňovány potřeby jednotlivých členů rodiny a to především žen. Lze soudit, že v každém historickém období společnosti a života rodin měli jednotlivci své potřeby. Můžeme se domnívat, že tyto potřeby nemohly být dostatečně naplňovány.

V novověku se již objevuje odlišné postavení ženy ve společnosti a tím pádem také v rodině. Žena již v některých případech mohla vykonávat povolání neatraktivní pro muže. S tím také byla spojena možnost vzdělávání. Z uvedeného lze vyvodit domněnku, že ženy začaly mít potřebu prosazovat své potřeby. Dochází k oficiálnímu procesu emancipace žen ve společnosti. Tento proces zrovnoprávňování žen není ukončen dodnes. Dnešní doba se vyznačuje potřebou genderové rovnosti, ale zatím veškeré výzkumy stále ukazují, že v mnoha oblastech tomu tak není. Novověk je charakterizován tím, že muž už není jediným živitelem. Staré tradiční vazby a postavení v rodině se proměňují. Důležitým aspektem je také to, že rodiny snižují počty narozených dětí a začínají klást důraz na kvalitu života rodiny. Ovšem funkce rodiny jako výchovného prostředí a první sociální skupiny dítěte je neměnná. Toto období klade důraz především na vzdělání a výchovu dětí.

Současná rodina v naší společnosti představuje mnoho podob. Je prokazována zastupitelnost otce a matky v jejich tradičních rolích v rodině. Muži mnohdy nahrazují matku na rodičovské dovolené.¹⁶ František Koukolík ve své knize uvádí, že pokud otcové nahrazují matky v péči o dítě především v raném věku, tak čím déle se starají o nejmenší děti. Tím dochází k přestavbě jejich spojení v mozku, a to především v oblasti centra vědomého pocitu slasti neboli odměny. Chápu to tak, že důsledkem je potom silnější

¹⁶MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 3., rozš. a přeprac. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003. Studijní texty (Sociologické nakladatelství), s.24-43

citová vazba na otce než matku, a také se můžeme domnívat, že tím jsou měněny i potřeby mužů. Žena dokáže v některých případech rodinu lépe materiálně zabezpečit. Také podnikatelská sféra ohrožuje stabilitu a funkčnost moderních rodin.¹⁷ Na dnešní rodiny je kladen velký tlak především z pohledu ekonomické stability. Uvedené s sebou samozřejmě přináší vliv i na celé soužití v rodině. Hledají se nejvýhodnější řešení tak, aby rodina co nejméně ekonomicky a hospodářsky strádala. Tím se také mnohdy mění role v rodině a v péči o děti.

3.3 Výběr partnera

Základním aspektem před založením rodiny je výběr partnera. Dnešní společnost je v tomto ohledu velmi rozmanitá. Velký rozmach v naší společnosti zaznamenávají tzv. single stavy. Mladí lidé dnes poměrně dlouho setrvávají v zázemí rodiny i v dospělosti. Pokud se rozhodnou pro výběr partnera, tak velmi často kladou důraz především na uspokojování svých potřeb a tužeb. Funkční vztah je jednoznačně založen na kompromisu a toleranci. Důvodem, proč tomu tak je, můžeme usuzovat, že se tak lépe naplňují potřeby samotnému jednotlivci než při soužití ve vztahu s druhým.

Výběr partnera je označován jako „namlouvání.“ Probíhá především podle naplňování citových potřeb a prožívání pozitivních emocí. Svou roli by však měl zaujímat také racionální postoj a pohled na danou situaci. Mělo by docházet k racionálnímu uvažování do budoucnosti soužití. Výběr partnera je ovlivňován také osobnostními rysy, kterými se budeme zabývat v dalších kapitolách práce. Kvalita vytvořené vazby ve vztahu je důležitá pro celé budoucí soužití a budování rodiny.

Specifiku rolí v partnerském životě ovlivňují další faktory, mezi které patří především věk partnerů. Tento případný věkový rozdíl partnerů utváří následně jejich postavení rolí ve vztahu. Vytvořené postavení rolí následně ovlivní celé soužití partnerů.¹⁸ Při volbě partnera jsme ovlivněni výchovou, převzatými vzory jednání a chování, osobnostními rysy. Případné deprivace a nenaplněné potřeby z dětství následně negativně ovlivňují i výběr partnera. Vybudovaná pevnost a kvalita vztahu následně ovlivňuje vývoj celého rodinného a rodičovského života. Osobnostní rysy

¹⁷ KOUKOLÍK, František. *O lidech a životě*. Praha: Galén, [2018]. Makropulos., s.283

¹⁸ HINTNAUS, Ladislav. *Člověk a rodina: Smysl a funkce rodiny: (anatomie, fyziologie a patologie lidské rodiny)*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 1998., s.20

každého z nás napomáhají a ovlivňují zvládání krizí a problémů, které soužití ve vztahu přináší. V partnerství by měli oba partneři prožívat pocit pohody, jistoty, naplněnosti a uspokojení z přítomnosti toho druhého. To by měl být základ funkčního manželského soužití, ale v jednotlivých fázích manželství se váha těchto pocitů bude proměňovat.

V současné sociologii nemůžeme definovat rodinu v jednotném čísle, různorodost rodinných forem je opravdu velká. Proto také mnohem častěji hovoříme o rodinách, jak uvádí socioložka Diana Gittins (1993).¹⁹ Moderní rodina je ovlivněna také současnými hodnotami společnosti, kdy je společnost ovlivňována i proměnou samotných hodnot. „*Je-li v současné době charakteristickým znakem diverzita rodin, měli bychom shrnout nejvýznamnější změny, které se dosud daly vyzorovat.*

1. *Klesá vliv rodových klanů i dalších skupin založených na příbuzenství.*
2. *Zesiluje trend svobodné volby partnera, nebo partnerky.*
3. *Ženská práva získávají uznání i v manželství a sílí postavení v rodině.*
4. *Vyšší míra sexuální svobody je společností tolerována i ve společenstvích, kde byla velmi omezena.*
5. *Existuje trend rozšiřování práv dětí.*
6. *Stejnopohlavní partnerství je přijímáno ve stále větší míře, přestože se v různých společnostech liší.“²⁰*

Čím více je společnost tolerantnější, tím se konflikty množí a jsou mnohem ostřejší. Lipovetsky se ve své knize zmiňuje o tom, že dnešní společnost je provázena narcismem, který je charakteristický pro dnešní model společnosti, ovlivňuje i život rodin a role v rodinách. Jedinec mnohdy upřednostňuje své vlastní potřeby, vyžaduje, aby byl především šťastný on, aby partner respektoval a naplňoval jeho potřeby. Do popředí je ve vztahu stavěna sexualita a sebestředné uspokojování svých vlastních potřeb. Ale pokud tento přístup mají oba partneři, soužití není harmonické a v rovnováze, nemůže dojít ke vzájemné harmonii bez respektování a tolerování potřeb toho druhého. Z toho také vyplývá, že dnešní mladá generace preferuje, jak jsem již zmínila, single stavy, kdy si mnohem snáze naplní jednotlivce pocit blaha a štěstí bez ohledu na ostatní

¹⁹ GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. Praha: Argo, 2013., s.309

²⁰ *Tamtéž*, s. 314-318

kolem sebe.²¹ Nabízí se otázka, zda vůbec umí dnešní rodina tolerovat a respektovat potřeby ostatních členů rodiny a jaký to má dopad na jejich společné soužití. Tento rozpor musí mít zákonitě dopad na soužití v rodině, na její stabilitu a následně se vše odráží i ve výchově dětí. Často dojde k rozpadu rodiny a hledání nových variant rodinného života.

3.4 Význam jednotlivých fází rodiny

Rodina je první sociální skupinou, do které přichází narozený jedinec. Jak jsem se již zmiňovala, život rodin ovlivňuje spousta faktorů, které následně mají vliv na další vývoj života narozeného jedince. Rodina také prochází určitými fázemi, jak je již uvedeno v přechodné kapitole. Po fázi namlouvání následuje fáze „**poznávání**“, je to období, kdy začíná běžný rutinní život partnerů. Musí se naučit kooperovat ve společném životě, pomáhat si v běžném chodu domácnosti, respektovat navzájem i své potřeby. Najednou se objevují povahové rysy, které se neměly důvod projevit při prožívání příjemných chvil ve fázi namlouvání. Nyní se projeví osvojené sociální role z nukleárních rodin, dominantnost ve vztahu a převzaté vzorce chování v určitých situacích rodinného života. Partneři musejí nalézt soulad při rozhodování v důležitých životních otázkách.

Následuje fáze „**úplné rodiny**“, kde se předpokládá narození a výchova dětí, což má nepopiratelný a zásadní vliv na další vývoj a což může také způsobit první krize v rodinném soužití. Ty mohou být spojeny jak s upadajícím zájmem o potřeby partnera, protože se do popředí dostává zájem o naplňování potřeb dítěte, ale také se mohou objevit spory v péči a výchově dítěte. Narození dítěte je pro rodinu zdroj komplikací, zkouškou jejich vzájemné lásky a duševní vyspělosti.

Další fází je „**fáze opuštěného hnízda**“, kdy je završena dospělost dětí a nastává jejich vlastní období pro rodinný a partnerský život. Ale i tato fáze s sebou nese určité projevy v manželském životě závislé na citové angažovanosti rodičů. Tento vývoj přináší další možné krize a období nových začátků v partnerském životě. Z mého pohledu je to období, kdy partneři k sobě hledají znovu cestu, společné zájmy a aktivity nebo respektování zájmů toho druhé a hledání si svých vlastních. Ale i tady může dojít

²¹ LIPOVETSKY, Gilles. *Éra prázdnoty: úvahy o současném individualismu*. V českém jazyce vyd. 4. Přeložil Helena BEGUIVINOVÁ. Praha: Prostor, 2008. Střed (Prostor).

k pocitům upadajícího zájmu ze strany partnera. Do této fáze vše směřovalo k zajišťování potřeb rodiny a dětí. A najednou je tu opět volný čas, prostor sám pro sebe a s tím související otázka, jak s ním naložit.

Poslední fází je „**stáří a osiření**“. Jde o konečnou vývojovou etapu manželství. Na sklonku života člověk bilancuje a hodnotí svůj život, vzpomínky na prožité společné chvíle a příjemné okamžiky dokážou sblížovat i v tomto období. I teď může docházet ke krizím spojenými především s obtížností hledat další životní cíle, na které by se člověk těšil. Přicházejí pocity opuštěnosti, které jsou znásobeny následnou ztrátou životního partnera. Nejednou bylo prokázáno, že když skončil život jednoho z partnerů, tak za poměrně krátkou dobu končí život i druhého z nich.

Dalším faktorem je samozřejmě ekonomická situace rodiny a od ní se odvíjející sociální postavení ve společnosti. Uzavření manželství s sebou přináší začlenění do širšího společenství, kde se může prolínat ekonomické a politické postavení rodin a jejich moci. Začínají se vytvářet vrstvy, kdy se může uzavřením sňatku dojít k prolnutí ekonomicky slabé rodiny se silnou a dochází k tzv. vrstvení. Přejchod z jedné vrstvy do druhé se nazývá vertikální sociální mobilitou. Na vertikální sociální mobilitu má také vliv vzdělání a výchova v rodinách. V tomto případě je pak asi umožněno prožívat mnohé nové a jiné osobám, které byly v nižší sociální vrstvě, a domnívám se, že to má vliv na utváření pevnosti vztahu a jejich harmonii.²²

Z výše uvedeného můžeme vyvodit závěr, že se potřeby jednotlivých členů v rodině budou proměňovat v závislosti na skutečnosti, ve které fázi se rodina nachází. Prostor pro nejefektivnější naplňování vlastních potřeb ve volném čase se jeví v období tzv. opuštěného hnízda, kdy je prostor a příležitost se věnovat aktivitám, které jednotlivec má rád a například z důvodu péči o rodinu se jim nemohl v předešlých obdobích zcela věnovat a tím naplňovat své potřeby.

Giddens uvádí, že s ekonomickým postavením rodiny je také úzce spjato sladování rodinného a pracovního života v rodinách, které se v dnešní ekonomicky náročné době ukazuje jako velmi obtížné. V 80. letech 20. století byla v Británii

²² HINTNAUS, Ladislav. *Člověk a rodina: Smysl a funkce rodiny: (anatomie, fyziologie a patologie lidské rodiny)*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 1998., s.21-29

vypracována genderová studie, kdy se prokázalo, že již při ucházení se o pracovní pozici dochází ke genderové nerovnosti a to především z důvodu mateřských povinností, které jsou ženám předurčeny.²³ Genderová nerovnost, v některých případech i rovnost, se projevuje i v naší společnosti. Při přijímání uchazeče na pracovní pozici je stále brán zřetel na tradiční roli ženy v rodině, přestože to je označováno za diskriminační. I platové odhodnocení na stejné pozici ukazuje rozdíl 22 % mezi mužem a ženou na stejné pozici. V naší zemi vznikl projekt nazvaný „**22 % k rovnosti**“, který realizuje Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR a její koncepce rodinné politiky.²⁴

Také je pro ekonomickou stabilitu a výchovu dětí v rodině velmi zásadní dosažené vzdělání rodičů, kdy vysokoškolsky vzdělaní rodiče budou k výchově a ekonomickým potřebám rodiny ve většině případů přistupovat odlišně než rodiče se základním vzděláním.

Proměny potřeb ve volném čase jsou ovlivňovány jak vývojovými fázemi, kterými si rodina prochází, tak také stále ekonomickou situací rodin.

3.4.1 Rodina jako domov

Rodina je ovšem nepopíratelně i domovem a je pro mnohé jedince jistotou, bezpečným prostředím, ve kterém má své postavení a roli. Každá rodina má své hodnoty, které předává svým potomkům. Má svou rodinnou hierarchii interpersonálních vztahů, každý člen rodiny má svou specifickou roli, každá rodina má svá specifická pravidla, hodnoty a to vše společně tvoří základ výchovy dítěte.

V tradiční hierarchii je představitelem rodiny otec. Realita však může být odlišná. V dnešních rodinách se mění role, muži dokážou přijmout a angažovat se v čistě ženských rolích. To je ovlivněno opět různými faktory, jako je například povahové založení jedince, vzdělání a obraz přenesený z původních rodin, mnohdy to celé ovlivňuje ekonomická situace rodin. Ženy se aktivně zapojují v hospodářském zajištění rodiny, v organizování volného času, v udržování společenských kontaktů s ostatními. Vztahy ovlivňují osobnosti jednotlivců a povahové rysy. Vedoucí partner určuje klima rodiny. Je však velmi důležité, aby domov byl pro dítě prostředím bezpečí, lásky a jistoty.

²³ GIDDENS, Anthony. Sociologie, Praha: Argo, 2013., s.316-318

²⁴ Studie MPSV: Rozdíly v odměňování žen a mužů: v roce 2018[online]. Praha: Dostupné na WWW: <https://www.rovnaodmena.cz/www/img/uploads/34c5639c.pdf>

Rodiny dělíme do několika skupin: autoritativní, liberální a demokratické. Jednotlivé skupiny se odlišují v chodu, hierarchii a klimatu celé rodiny. Sociální klima se odráží především ve výchově. Paradigma tvoří schéma, kdy hlavou rodiny bývali otcové, v současné době řídí rodiny mnohdy matky. Jako problém se také jeví nevyváženost vztahů rodičům k dětem, mnohdy mají odlišný přístup ke každému dítěti. V rodinách bývá některé z dětí favoritem a druhý černou ovčí, navíc to nemusí být u obou rodičů stejné. Uvedená skutečnost následně ovlivňuje nejen harmonii celé rodiny, ale také vztahy mezi sourozenci. „Podporovanější“ dítě z pohledu toho druhého může způsobovat problémy v celém vztahovém soužití. Může způsobovat soupeření mezi sourozenci a to většinou u věkově blízkých jedinců. Pokud je věkový rozdíl mezi sourozenci větší, utváří se většinou ze strany staršího sourozence k mladšímu ochranný postoj. Ale také starší sourozenec může být pro mladšího vzorem a formovat tak i jeho potřeby ve volném čase. U rodin s více dětmi dojde většinou vyváženému rozdělení rolí jak autoritativních, protektivních, tak i submisivních. Výjimečnost mají jedináčkové, nezažívají soupeření a soutěživost. Bývá jim dopřáván komfort, kdy se nemusí dělit, zpravidla mají své potřeby a přání splněny hned. Většinou jsou sociálně nepřipraveni do vnějšího sociálního světa. To však mohou pozitivně ovlivnit výchovné stimuly.²⁵

Většinou hodnoty jednotlivých rodin zahrnují to, co kdy a jak dělat, aby to bylo považováno za správné jednání především z pohledu rodičů. Každá rodina si svou historií nese ověřené mravní hodnoty, které nadále ovlivňují další generace. Normy platné ve společnosti se mohou odlišovat. Hodnotové složení rodiny se dá vyzorovat mimo jiné i v tom, jak rodina tráví volný čas. V rodinách s předškolními a většinou i mladšími školními dětmi plánují trávení volného času právě rodiče. Společným trávením volného času vedou a učí děti k určitému způsobu života ať už ke zdravému životnímu stylu, nebo k patologickému a rizikovému. Nabízí se tedy otázka, jak je volný čas plánován, podle potřeb kterého člena rodiny a jakým způsobem to ovlivňuje ostatní členy? Život rodin a trávení volného času je ovlivňováno samozřejmě také sociální politikou společnosti.²⁶

²⁵ HINTNAUS, Ladislav. *Člověk a rodina: Smysl a funkce rodiny: (anatomie, fyziologie a patologie lidské rodiny)*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 1998., s.26

²⁶ MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 3., rozš. a přeprac. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003. Studijní texty (Sociologické nakladatelství), s.48

Uvnitř rodiny musí být logicky rozlišeno sdílení společného života a prostor pro soukromý život každého jedince v jeho životě. Ve společně sdíleném životě by měl každý nacházet oporu, pochopení, toleranci a bezpečí právě pro svůj soukromý osobní život jedince. Má-li být rodina funkční, měly by být v rodině jasně dané hranice ve všech oblastech soužití, partnerské, rodičovské i sourozenecké. Pokud tyto hranice nejsou z nějaké důvodu jasně vymezeny, je rodina nefunkční. Vlivem dnešní doby jsou děti mnohdy vtaženy do rodičovské role i pouze z dočasného důvodu, což zcela jistě opět narušuje funkčnost a stabilitu rodiny. Ve chvíli, kdy je tato pozice přidělena některému z dětí, jsou vlastně narušeny všechny vrstvy společného soužití. Rodina by měla tvořit prostředí důvěry, bezpečí a harmonie.

3.4.2 Rodina jako výchovné prostředí

Jednou ze základních funkcí rodiny je uvést ho do života společnosti, ve které bude žít. Naučit ho chápat a orientovat se ve světě symbolů. Jak užívat a používat předměty denní potřeby. Jaké společenské zvyklosti a hodnoty jsou v dané kultuře. Vést ho k osvojování si základů slušného chování. Rodina je přítomna ve všech kulturách. Výchova v rodině je proces, který je nazýván socializací. Je to v podstatě proces učení, které se odehrává v sociálních situacích a vede k osvojení si žádoucích způsobů chování (rolí). Rozlišujeme primární socializaci, která je uskutečňována v rodině, a sekundární socializaci. Ta probíhá v prostředí školy pomocí prostředků hromadné komunikace. Realizují ji různá sdružení, kluby, ale i pracovní profese. Socializační proces je trvalý a probíhá po celý život. Tato prvotní socializace utváří základy duševního života tvořícího se do tří let života jedince a projevujícího se primárně důvěrou či nedůvěrou vůči světu.

Rodinná výchova zprostředkovává dítěti seznámení s tím, co se souborně označuje jako kulturní vzorce – standardy chování akceptované společností, jaké tradice a zvyky jsou v dané kultuře společnosti. Také ale seznamuje dítě s platnými zákony, mravními hodnotami a dalším.²⁷ Vágnerová socializaci specifikuje jako poznávání specifických znaků společnosti jako sociálního prostředí, ale také zvládnutí různých způsobů chování a osvojení dovedností, které dítěti umožní adaptovat se na dané prostředí, ve kterém žije. Rodinné prostředí mu poskytuje základní poznatky, které

²⁷ NAKONEČNÝ, Milan. *Psychologie osobnosti*. Vyd. 2., rozš. a přeprac. Praha: Academia, 2009., s. 63

ovlivní způsob, jakým bude chápat svět, ostatní lidi i sebe sama a jak bude reagovat. Rodina je pro dítě nejvýznamnějším prostředím, které by mělo sloužit nejenom jako zdroj zkušeností, ale také jako citové zázemí.²⁸ Marek Herman definuje, že základním stavebním kamenem a nejdůležitějším podnětem pro zdravý vývoj každého dítěte je důvěrný vztah mezi mámou a dítětem v období do šesti let. Mluvíme o bezpečné neboli zdravé vazbě mezi mámou a dítětem. Tvrdí, že matka je v tomto smyslu, dle jeho názoru, nenahraditelná. Důležitou součástí této zdravé vazby je láskyplná péče obsahující doteky, hlazení a projevy něžného chování. To je základním předpokladem pro zdravý vývoj a spokojený život. Pokud tato vazba nevznikne, může to psychiku dítěte a zejména jeho emoční část, celoživotně a nenávratně poškodit. Avšak upozorňuje na zastupitelnost otce a to babičkou, která pokud svou roli ve výchově zastoupí plnohodnotně, tak následně nemusí dojít odchyškám při učení vzorců pro život. Marek Herman vycházel z výzkumu psychologa Jiřího Šimonka. Za nejcitlivější období považuje období od šesti do dvanácti měsíců. Na základě pevnosti vytvořeného vztahu máma-dítě může dojít k rozvíjení dalších vztahových rovin:

1. Vztah „já – já “
2. Vztah „já – oni“
3. Vztah „já – svět“²⁹

Zdeněk Matějček specifikuje pět základních duševních potřeb narozeného dítěte. Tyto potřeby byly vyzkoušeny u dětí žijících v ústavěch.

1. Dost podnětů: potřeba přiměřené stimulace z vnějšího světa
2. Smysluplný svět: potřeba určitého řádu ve věcech a vztazích
3. Životní jistota: kterou představuje rodina
4. Pozitivní identita: neboli vlastní „Já“ sebeprosazení se
5. Otevřená budoucnost: naděje, životní perspektiva³⁰

Vágnerová specifikuje tyto potřeby:

1. Potřebu jistoty a bezpečí – dle Bowlbyho jako připoutání Attachment

²⁸ VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství a dospívání*. Vyd. 2., dopl. a přeprac. Praha: Karolinum, 2012.,s. 103

²⁹ HERMAN, Marek. *Najděte si svého manžana: ...co jste vždycky chtěli vědět o psychologii, ale ve škole vám to neřekli...* 3. vydání. Ilustroval Martin ŠRUBAŘ. Olomouc: Hanex, 2008., s.91-92

³⁰ MATĚJČEK, Zdeněk. *Prvních 6 let ve vývoji a výchově dítěte: normy vývoje a vývojové milníky z pohledu psychologa: základní duševní potřeby dítěte: dítě a lidský svět*. Praha: Grada, 2005. Pro rodiče., s.28-29

2. Bezpečnou vazbu – vzájemnost citového vztahu a z něho vyplývající potřebu fyzické potřeby

Uvádí, že dítě se učí nápodobou, a to mu umožňuje získat hotový vzorec chování. Velmi často dělá totéž, co dělá někdo jiný, aniž by chápalo souvislosti příčin chování toho druhého. Vytvoření vazby závisí na rané zkušenosti dítěte. Mateřské chování stimuluje aktivitu určitých oblastí mozku, a pokud by tyto podněty chyběly, projevilo by se to nejenom v oblasti psychiky, ale i na neurofyzilogické úrovni.³¹

Z uvedených potřeb lze konstatovat, že vytvoření prvotní citové vazby, především na matku, ovlivňuje další vývoj dítěte především v jeho psychických funkcích. Dobře vytvořená pevná vazba přináší uspokojení potřeb, které všichni uvádějí. Ať už to je dostatek stimulace, pocit jistoty a bezpečí. Samozřejmě je nezbytností nejprve naplnit základní fyziologické potřeby dítěte, aby bylo schopné uspokojovat další vyšší duševní potřeby. Pokud jsou tyto potřeby také postupně naplňovány, umožňují dítěti rozvinout plně senzitivní období. Pokud ovšem tyto potřeby nejsou naplňovány, potom tuto absenci nazýváme deprivací, která ovlivňuje vývoj dítěte negativním způsobem.

Koukolík říká, že rodiče nejčastěji opakují výchovný styl vlastních rodičů. Výchova by měla být stejně laskavá jako pevná. Děti musejí znát meze.³² Naproti tomu Matějček upozorňuje na skutečnost, že rodičovské postoje bývají u mladých rodičů většinou docela dobře vytvořeny. Nicméně se objevují případy, kdy někteří mladí lidé jsou pro své rodičovství nezralí. Většinou se to projevuje tak, že se nedovedou vzdát svého předrodičovského způsobu života, narození potomka pro ně značí komplikaci a zátěž.³³

Dle Hofbauera je výrazným rysem současné rodiny oslabování rodinných vztahů. Dle hodnocení výsledků spjatých s realizací Úmluvy o právech dítěte v naší zemi potvrzuje potřebu věnovat důslednější pozornost odpovědnosti každého rodiče za své děti.³⁴ Můžeme konstatovat, že dnešní rodina ztrácí svou hodnotu. Dnešní mladí lidé, pokud nejsou ve vztahu šťastni a spokojeni, velmi často ze vztahu odcházejí. Bez ohledu

³¹ VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství a dospívání*. Vyd. 2., dopl. a přeprac. Praha: Karolinum, 2012., s.164

Tamtéž s.112–117

³² KOUKOLÍK, František. *O lidech a životě*. Praha: Galén, [2018]. Makropulos., s.284

³³ MATĚJČEK, Zdeněk. *Co, kdy a jak ve výchově dětí*. Vyd. 4. Praha: Portál, 2007. Rádcí pro rodiče a vychovatele., s.11

³⁴ HOFBAUER, Břetislav. *Děti, mládež a volný čas*. Praha: Portál, 2004., s.57

na to, že mají s partnerem už rodinu. Velmi často se objevuje sebestředné jednání, kdy každý z partnerů vyžaduje uspokojování právě svých potřeb. Nejsou schopni kompromisu, tolerance a vzájemného respektu. Tomu nasvědčuje i rozvodovost v naší zemi, také však nesezdané páry vychovávající děti a celkově proměna rodin.

Z uvedeného je zřejmé, že nejen děti potřebují naplňovat své potřeby, ale i rodiče, protože teprve potom jsou schopni vnímat i potřeby ostatních. Logicky z toho lze odvodit, že pokud matka bude muset naplňovat potřeby všech jen ne své, s největší pravděpodobností nastane její vlastní deprivace. To může vést ke stavu psychického i fyzického vyčerpání a to samozřejmě bude ovlivňovat potřebný vznik pevných vazeb. Samozřejmě to souvisí již se zmiňovanou tolerancí a kompromisem. Dnešní doba je ekonomicky náročná, což je další aspekt, který naplňování těchto potřeb–zásadním způsobem ovlivňuje. Dalším faktorem, který vede k naplňování, případně nenaplňování potřeb a utváření osobnosti dítěte, jsou výchovné styly.

3.5 Rodičovské role ve výchově

Hintnaus upozorňuje na to, že je žádoucí, aby měli rodiče ve výchově shodnou představu, kam chtějí směřovat. Je mnoha výzkumy prokázáno, že matka svým jednáním a psychickým stavem ovlivňuje embryo, které toto vnímá, a tím předurčuje některé vlastnosti dítěte již v prenatálním období. V postnatálním vývoji dítěte dochází k prodlužování fetálního vývoje, kdy přijímalo vjemy ještě v matčině těle. Matka je i v tomto období většinou zdrojem výživy, příjemných somatických pocitů, stále přetrvávají vjemy jejího těla. V prvních třech měsících svého života dítě vnímá matku stále jako sebe, je jeho nedílnou součástí. Teprve postupným vnímáním svého vlastního těla si dítě začíná uvědomovat své „já“ a oddělovat se od „nejá“, které představuje matka. Kontakt s matkou především utváření citového pouta mezi nimi, má vliv na utváření osobnosti dítěte, což hraje klíčovou úlohu v procesu včleňování dítěte do sociálního života. Vývojoví psychologové uvádějí, že tato vazba se začíná ztrácet až po 2. roce života. Nastává období, kdy se matka začne prezentovat jako autorita. Superego není otec, ale matka. Význam matky se v průběhu života dítěte mění, v souvislosti s dospíváním, ale také je ovlivněn pohlavím dítěte. Ve všech věkových obdobích je matka jedním z nejvýznamnějších činitelů v jeho životě.

Otec by měl být symbolem autority bez agresivity a ponižování dítěte. U chlapců by se postupně měl stát „konkurentem“ a vyvolat v nich touhu být lepší. Měl by je motivovat k upevnění mužského postoje v jejich společenské roli. Pro dívky by měl být otec symbolem bezpečí a ochránce. Otec si uvědomuje ve výchově především realitu života a jeho cílem je připravit dítě na život v této realitě. Dokáže velmi reálně vymezovat hranice a stanovit pravidla, to může způsobit určitou frustraci, ale i ta je do určité míry žádoucí. Frustrace způsobuje uvědomování si svého „já“, vede k samostatnému myšlení a rozhodování. Autorita je v životě dítěte důležitá a nezastupitelná. V otcovské roli je nejčastějším problémem zvládnout úlohu autority a jejího uplatňování ve výchově, nebo pak pasivní přístup. Dnešní doba je ekonomicky náročná a pro muže jako „živitele“ rodiny může být obtížné vyvážit pracovní úsilí s rolí rodiče a časově vyvážit obě složky. Otec nesmí také zapomínat, že má svou úlohu také k matce svých dětí.³⁵ Proti tomu Matějček upozorňuje, že rodičovství je určitá společenská hodnota. V dnešní době se můžeme setkat s otci, kteří přijali svou roli až velmi osobně a usilují o to být tím nejlepším otcem a tato přílišná péče může hraničit s péčí mateřskou.³⁶

Široká rodina se v mnoha případech skládá z několika generací, daný jev dává příležitost mezigeneračnímu učení. Je to učení, kdy se mezi sebou vzájemně učí dvě generace.³⁷ Mezigenerační učení může spadat do kategorie neformálního i informálního učení. Z toho vyplývá, že určité dovednosti získáváme životními zkušenostmi, které získáváme právě v rodině, to se přenáší nevědomě a nedobrovolně. Jedná se vlastně o formu celoživotního učení.³⁸ Mezigenerační učení vede i k osvojování si návyků ve volném čase a tím pádem i utváření potřeb.

3.5.1 Výchova k volnému času

Hofbauerovo konstatování je, že výchova ve volném čase směřuje k utváření individuálních rysů osobnosti. Aktivita realizovaná ve volném čase vedou k osvojování si

³⁵ HINTNAUS, Ladislav. *Člověk a rodina: Smysl a funkce rodiny: (anatomie, fyziologie a patologie lidské rodiny)*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 1998., s.32-38

³⁶ MATĚJČEK, Zdeněk. *Prvních 6 let ve vývoji a výchově dítěte: normy vývoje a vývojové milníky z pohledu psychologa: základní duševní potřeby dítěte: dítě a lidský svět*. Praha: Grada, 2005. Pro rodiče., s.38-40

³⁷ RABUŠICOVÁ, Milada, Lenka KAMANOVA a Kateřina PEVNÁ. *O mezigeneračním učení*. Brno: Masarykova univerzita, 2011., s.113

³⁸ Tamtéž. s.33-34

nových kompetencí, vědomostí, volnočasové aktivity jsou ve většině realizovány z dobrovolného zájmu jedince, mnohdy je v nich velmi úspěšný a snáze se všemu novému učí. Z toho vyplývá, že tím pádem mohou ovlivňovat jedince například při výběru povolání. Výchova k volnému času obsahuje zamýšlení se a reflexi nad činnostmi, kterým se chci ve volném čase věnovat. Tím většinou bývá pozitivní relaxace, která člověku dodá energii pro jeho další fungování v běžném životě.³⁹ Primární zkušenost s aktivitami ve volném čase vzniká už od dětství především v rodině. Žádoucím jevem je aktivní zájem rodičů o to, aby děti svůj volný čas trávily pestře a smysluplně. Důležitý je dobrovolný výběr pod vedením rodičů nebo ostatních členů rodiny. Rodina a její trávení času bývá pro budoucí trávení volného času dětí často inspirací, ale také musí mnohdy být ve velké míře podporovatelem a realizátorem. Nenásilnou formou se tím vytváří hodnotové postoje k volnému času. Samozřejmě postoje rodiny jsou ovlivněny již výše zmiňovanými faktory z předešlých kapitol.

Působení rodiny na trávení volného času se realizuje několika způsoby:

- Nápodobou a reprodukcí: osvojování si efektivního trávení volného času a pozitivních vzorců, rizikem je bezobsahové nicnedělání a nuda.
- Uskutečňováním individuálních i společných pravidel zájmových činností v rodině: aktivita může být navázáním na zájem rodičů, nebo je realizována ve zcela jiné oblasti.
- Citlivým sledováním a cílevědomým reagováním na potřeby, zájmy a nadání dítěte. S rostoucím věkem a rozvíjejícími zájmy se děti osamostatňují.

Vzorci volnočasového chování mohou být pozitivně přijímány, ale také odmítány, vedou k hledání vlastní cesty uspokojování vlastních potřeb ve volném čase.⁴⁰

Opaschowski uvádí, že rodiny na rozdíl od zbytku populace se soustředí na jednu věc a tou je zabývání se rodinou i ve volném čase. Ve volném čase rodin převažuje hraní si s dětmi, moderní technologie a vzájemné rozhovory mezi členy rodiny. V rodině představuje čas soubor heterogenních přání a tendencí.⁴¹ Z uvedeného lze vyvodit, že

³⁹ HOFBAUER, Břetislav. *Děti, mládež a volný čas*. Praha: Portál, 2004., s.18

⁴⁰ *Tamtéž*, s.61-62

⁴¹ OPASCHOWSKI, Horst. *Einführung in die Freizeitwissenschaft.*, s.85-86

trávení volného času v rodinách probíhá naprosto přirozenou cestou. A nevědomě tak probíhá výchova k volnému času a jeho smysluplnému trávení.

3.5.2 Výchova ve volném čase

Výchovné působení dělíme:

1. **Formální:** (formal education) která zahrnuje aktivity, které jsou realizovány a uskutečňovány ve školách nebo odborných vzdělávacích zařízeních.
2. **Informální:** (informal education) ta je učením vyplývajícím z každodenního kontaktu s rodinou, přáteli, vrstevnickými skupinami, médii a vlivy dalších činitelů, které působí v blízkých životních prostředích jedince.
3. **Neformální:** (non-formal education) cílená aktivita mimo formální výchovný systém (např. zájmový kroužek, různá sdružení). Zpravidla neprobíhá ve školách a odborných vzdělávacích zařízeních.

Rozdíly lze definovat tak, že informální výchova neprobíhá na základě svobodného rozhodnutí nebo potřeby člověka, ale je dána postavením ve společnosti. Oproti tomu neformální výchova se uskutečňuje z rozhodnutí jedince, vychází a realizuje se prostřednictvím jeho dobrovolnosti, na základě jeho potřeby a zájmu.

Neformální výchovu vymezují dle Hofbauera tyto rysy:

- Je součástí koncepce a praxe celoživotního vzdělávání
- Zahrnuje svobodu a dobrovolné rozhodování o účasti
- Obsahuje prvky demokraticismu

Výchova formální i neformální se shoduje ve svých cílech.⁴² Mohli bychom se domnívat, že pokud tak jedinec ve svém způsobu trávení volného času naplňuje svoje potřeby, tak toto vedení je velmi efektivní a obohacující jak pro jedince, tak také pro celou společnost. Díky naplňování těchto potřeb se jedinec mnohem snáze a rychleji rozvíjí.

⁴² HOFBAUER, Břetislav. *Děti, mládež a volný čas*. Praha: Portál, 2004., s.18-20

4 CHARAKTERISTIKA VÝVOJOVÝCH OBDOBÍ ŽIVOTA

Každé jednotlivé životní období od narození až po smrt má svá určitá psychologická specifika, která ovlivňují osobnost jedince. Stejně tak se na vývoji osobnosti jedince podílí ovlivňování i vnějšími vlivy, které vyplývají ze života společnosti, z jeho přijatých a daných rolí ve společnosti. Většina populace se dokáže přizpůsobit všeobecně platným normám života, ale samozřejmě musíme mít na zřeteli i jedince, kteří odmítají přijmout daná platná pravidla a svým životním postojem a přístupem se staví do životní opozice ve společnosti.

Lze předpokládat, že jednotlivá období vývoje budou s sebou přinášet odlišné potřeby v naplňování života. Můžeme soudit, že potřeby se budou zvyšovat a diferencovat dle osobnosti každého jednotlivce a faktorů ovlivňujících jeho život.

Individualita, která je vytvořena rozvojem osobnosti každého, ovlivňuje také potřeby ve volném čase.

Důležitým aspektem je emoční vývoj každého, v jednotlivých obdobích je toto ovlivňujícím činitelem. Dochází ke stimulaci psychických funkcí. Možné riziko tvoří nedostatečná stimulace, která může mít za následek negativní ovlivnění dalšího vývoje. Vágnerová upozorňuje na to, že dítě přichází na svět s vrozenou schopností emočních projevů, schopností umět vyjadřovat svoje pocity a projevovat tak svou aktuální konformitu.⁴³

4.1 Dělení jednotlivých vývojových období života

Maria Montessoriová uvádí, že dítě je jak hmyz, který má svá stádia vývoje, ve kterých dochází k aktivnímu vývoji a jeho efektivního vzdělávání. Jsou to senzitivní období vývoje jedince. Pokud v tomto období nabídneme aktivity, které jsou pro uvedené období přirozené a žádoucí, dochází k velmi snadnému učení se novému a k efektivnímu rozvoji schopností a kompetencí jedince.

Maria Montessori dělí jednotlivá období na:

1. Od narození do sedmi let věku.
 - a) první dva roky

⁴³ VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství a dospívání*. Vyd. 2., dopl. a přeprac. Praha: Karolinum, 2012., s.101-107

- b) od tří do pěti let
 - c) šestý a sedmý rok
2. Období od sedmi do dvanácti let
 3. Třináct až osmnáct let.

U každého období znovu pozorujeme rostoucí a utvářející se individuální bytost, pokaždé je to však docela jiná osoba. Pokud nabízíme dítěti vhodně aktivity s ohledem na jeho vývojové období, zažívá pocit úspěchu a stále a rádo se k uvedené aktivitě vrací. Když má aktivitu zvládnutou, má potřebu věnovat se aktivitě náročnější.⁴⁴

Oproti tomu Matějček dělí období dětství na období:

- 1) Novorozenecké – přibližně jeden měsíc
- 2) Kojenecké – do jednoho roku
- 3) Batolecí – do tří let
- 4) Předškolní věk – do šesti let
- 5) Mladší školní věk – do osmi let
- 6) Starší školní věk – do dvanácti let

Shodné dělení vývojových období definuje i Vágnerová.

Helus uvádí, že s periodizací vývoje úzce souvisí i to, že dítě prochází senzitivními, zlomovými a krizovými obdobími, kde je kladen důraz na vnímavost vychovatele, co konkrétního pomáhá dítěti při zvládnání činností, nebo naopak co jej ohrožuje. Je nutné aplikovat vhodné postupy při práci. V otázce senzitivního období je, ve shodě s Marií Montessoriovou, toto období charakteristické zvýšenou citlivostí jedince vůči určitým vlivům a podnětům okolí, dochází k velmi intenzivní reakci a důsledkem je trvalá vývojová změna. Za riziko jsou považována vývojová období, v nichž se jedinec ocitne v situacích zátěže, které nedokáže zvládnout. Tato období nejsou vždy pravidlem, ale jsou velmi pravděpodobná. Mezi základní dovednosti učitele, vychovatele nebo rodiče patří zvládnutá kompetence dítěti umět pomoci.⁴⁵ V dalších kapitolách bych se chtěla zaměřit na charakteristiky jednotlivých vývojových období především na to, co je v daném období zásadní pro utváření potřeb dítěte.

⁴⁴ MONTESSORI, Maria. *Od dětství k dospívání*. Praha: Triton, 2011.

⁴⁵ HELUS, Zdeněk. *Dítě v osobnostním pojetí: obrat k dítěti jako výzva a úkol pro učitele i rodiče*. 2., přeprac. a rozš. vyd. Praha: Portál, 2009. Pedagogická praxe (Portál)., s.198

4.1.1 Vývojová specifika novorozeneckého věku

Toto období charakterizují především vrozené reflexy. S těmito reflexy je spojena i potřeba jejich naplnění. Délka tohoto období trvá asi měsíc. Je především obdobím adaptace na nové prostředí po porodu. Veškeré projevy dítěte vedou k naplňování jeho fyziologických potřeb. A bezpodmínečné vazby matka-dítě.⁴⁶

4.1.2 Vývojová specifika kojeneckého věku

Matějček uvádí, že toto období je začátkem učení. Nazývá toto období jako biologické zrcadlo. Upozorňuje také na to, že v tomto období je mimořádně důležité porozumět individualitě každého dítěte. A to především v potřebách dítěte, jestli je dítě mazlivé, nebo nemazlivé. Uvedené může ohrozit vztah mezi dítětem a rodičem a v důsledku způsobit problémy ve výchově.⁴⁷ Vágnerová upozorňuje na to, že způsob prožití prvního roku života ovlivňuje postoj k sobě samému, ale i ke světu a k životu obecně. Bezpečný a pevný vztah s matkou utváří vnitřní jistotu a stabilitu, která napomáhá odolávat vnějším rušivým vlivům. Také má vliv na rozvoj osobnostních vlastností, jako je vstřícnost či empaticnost, úsilí nebo rezignace. V tomto období vztah otce a dítěte může být jistotou pro utváření vztahu a osobnostní rysů jedince. Otec může působit kompenzačně. Vřelý a citlivý otec může dítěti nahradit chybějící zkušenosti. Bezpečný vztah s oběma rodiči však představuje optimální variantu.⁴⁸

Matějček dodává, že před koncem prvního roku už dítě chápe pochvalu i pokárání, ve výchově tvoří prostředky ovlivňování utváření osobnosti dítěte. Aby měla pochvala nebo trest účinek, musí je aplikovat osoba, ke které má dítě optimálně blízký citový vztah nebo ho alespoň neutrálně přijímá.⁴⁹ Tento prostředek je však vhodný jako nástroj výchovy dítěte. Novorozeně přichází na svět do zcela neznámého a cizího prostředí a s tím souvisejí jeho první emoční vztahy ve smyslu pocitu bezpečí a obav

⁴⁶ VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství a dospívání*. Vyd. 2., dopl. a přeprac. Praha: Karolinum, 2012., s.66-70

⁴⁷ MATĚJČEK, Zdeněk. *Co, kdy a jak ve výchově dětí*. Vyd. 4. Praha: Portál, 2007. Rádci pro rodiče a vychovatele., s.26-28.

⁴⁸ VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství a dospívání*. Vyd. 2., dopl. a přeprac. Praha: Karolinum, 2012., s.112-114

⁴⁹ MATĚJČEK, Zdeněk. *Co, kdy a jak ve výchově dětí*. Vyd. 4. Praha: Portál, 2007. Rádci pro rodiče a vychovatele., s.32.

z naplnění jeho potřeb. Je nezbytný láskyplný zájem o naplňování jeho potřeb ve chvíli, kdy je projevív.⁵⁰

Z uvedeného lze soudit, že je to období, které výrazným způsobem ovlivňuje emoční vývoj dítěte. Stále je zde prioritní vazba matka-dítě, protože matka je pro něj místem jistoty a bezpečí. A matka dokáže vnímat jeho potřeby. I v tomto období můžeme hovořit o naplňování potřeb.

4.1.3 Vývojová specifika v batolecím věku

Rodičovské role ve výchově jsou velmi obtížně nahraditelné. Už v předchozím vývojovém období byl zdůrazněno, jak důležitý je vztah s matkou a její výchovná péče v raném dětství tvoří základ dalšího vývoje dítěte. Důraz je kladen především na utváření citového pouta, na jehož základě se následně formuje osobnost dítěte.⁵¹

Matějček také uvádí, že do dvou let věku dítěte tvoří vztah kontakt s nejbližšími osobami kolem dítěte, pak se jeho citové vazby postupně začínou rozšiřovat, diferencovat, spojovat, soustřeďovat, integrovat ve větší celky. Dítě poznává postupně vztah rodičů k sobě samému, ale začíná také vnímat vztah rodičů mezi sebou navzájem. Uvedené je podmínkou, aby si dítě mohlo uvědomit svou vlastní osobu a svou originalitu „své vlastní já“. Dítě si začíná utvářet svou vlastní identitu. Součástí tohoto období je nutnost dítěti nejen dávat příkazy, ale také je odůvodňovat a dát mu dostatečný časový prostor pro jejich splnění.⁵²

Vágnerová upozorňuje na to, že důležitým faktorem pro zvládnutí tohoto období je odpoutání z vázanosti na mateřskou osobu. To je podmínkou pro další rozvoj identity dítěte. Dalším zlomový okamžik uvědomění si vlastní osobnosti má několik variant. První je „**já sám**“ jako pokus o samostatnost, snaha o vlastní řešení situace. A další variantou je „**já chci**“ v níž se projevuje vědomí sama sebe. Smýšlení dítěte v tomto období je egocentrické, je velmi ovlivňováno aktuálními emočními prožitky. Na konci druhého

⁵⁰ BIDDULPH, Steve. *Proč jsou šťastné děti šťastné*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2000.

⁵¹ HINTNAUS, Ladislav. *Člověk a rodina: Smysl a funkce rodiny: (anatomie, fyziologie a patologie lidské rodiny)*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 1998., s. 26

⁵² MATĚJČEK, Zdeněk. *Co, kdy a jak ve výchově dětí*. Vyd. 4. Praha: Portál, 2007. Rádci pro rodiče a vychovatele., s.38–40.

roku života se u batolat začínají projevovat jasné známky uvědomování specifičnosti sebe sama. Pozor však na to, že sebepojetí dítěte je ovlivňováno hodnocením rodiči.⁵³

Matějček toto období specifikuje především jako období vzdoru, které je ve vztahu s formováním rodinné identity. Ovšem také ale utváří dovednost přizpůsobovat se nárokům společenského okolí. Většina těchto zlostných ataků je důsledkem neobjasnění dané situace, pokynu, potřeby a prosby. Účinným nástrojem je předvídání možných konfliktů a předcházení jim. Především ve smyslu dát dítěti prostor, čas, nabídnout pomoc a vysvětlení. Období vzdoru je projevem nedostatečného rozvinutí adaptačních mechanismů. Vhodným nástrojem k předcházení je také informovanost dítěte, co se bude dít. Je také nezbytně nutné jasně vymezovat dítěti hranice a důsledně je dodržovat.

Daná skutečnost poukazuje na to, že v tomto věku se již objevuje zcela zřetelné naplňování potřeb. A pokud k němu nedochází, dítě to dá jednoznačně najevo svým projevem chování. Mohli bychom se domnívat, že se vědomě utváří potřeby a dítě usiluje o jejich naplnění.

4.1.4 Vývojová specifika v předškolním věku

Po třetím věku dítě buduje vztah k druhým dětem. Dítě je již schopno spolupráce. Formují se takzvaně pro – sociální vlastnosti, které umožňují začlenění do kolektivu, následně přijetí ve skupině a utvoření si svého místa, postoje v těchto skupinách. Nástrojem mohou být prosociální hry a aktivity vedoucí k osvojení si kompetence empatického vnímání a schopnosti pomoci a být aktivním členem kolektivu. Vlastnosti, které charakterizují tyto prosociální projevy, se nazývají družnost, solidarita, obětavost, tolerance, soucit, soustrast. Předškolní věk je obdobím, kdy se dítě stává sociální a kulturní osobností.

Přechází období vzdoru a nastupuje období „konformity“, což je období, kdy chce vypadat a chovat se jako ostatní, nechce se vyjímat a odlišovat. To může být handicapem pro socializaci například dětí projevujících nadání. Uvědomují si svou odlišnost a vlastně v reálu ani moc nerozumí svým vrstevníkům. Ti se pak konformně cítí až ve skupině

⁵³ VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství a dospívání*. Vyd. 2., dopl. a přeprac. Praha: Karolinum, 2012., s.166–172.

stejně laděných jedinců. Matějček uvádí, že v tomto období běžné dítě otiskuje své prostředí, stejně uvádí i Vágnerová.⁵⁴ Ta také zmiňuje, že předškolní věk je charakteristickým obdobím pro stabilizaci vlastní pozice ve světě a odlišování ve vztahu ke světu. Toto období je typické pro fantazijní zpracování informací a intuitivní uvažování, není ovšem usměrňováno logikou. S tímto tvrzením ne zcela souhlasím.

Ze své praxe předškolního pedagoga mám ověřeno, že některé děti naopak potřebují logické objasnění poskytovaných a přijímaných informací, jinak je odmítají akceptovat. Dítě své představy přizpůsobuje vlastním možnostem poznání a aktuálním potřebám. Stále přetrvávající egocentrismus ovlivňuje uvažování a komunikaci. Přesně z tohoto hlediska se mi velmi osvědčilo logické objasnění poskytovaných informací, mnohdy mi to usnadnilo komunikaci s dítětem. Tento věk je také obdobím iniciativy, dítě má potřebu něco úspěšně zvládnout a potvrdit si tím svoje kvality, zažít úspěch. Je třeba chápat toto období jako přípravu na život ve společnosti. Je však nutné, aby dítě přijalo pravidla, která upravují chování k druhému.⁵⁵

Proměny se v tomto období dějí i v sociálním životě. Helus poukazuje na to, že výrazně na významu nabývá jeho kamarádství s vrstevníky a je nezbytné toto vznikající přátelství podporovat. Také potvrzuje, že to období je fantazijním obdobím, kdy se dítě stává ve svém těle tím, kým chce být, přestože ví, že to není doopravdy. Týká se to především her na sociální role, kde se učí vyhraňovat a připodobňovat se svým vzorům. S dosaženou úrovní psychického a psychosociálního rozvoje osobnosti souvisí, že dítě začíná zaujímat také elementární mravní postoje a hodnoty, vyjadřuje počáteční mravní pocity a názory. Uvědomuje si, co je správné a co ne.⁵⁶

To úzce souvisí s tematickými hrami v tomto období, kdy si dítě osvojuje sociální role ve společnosti. V tomto období má dítě již schopnost předvídat, co se bude dít a co může být důsledek. Už od tří let dokáže dítě chápat časově budoucnost, dokáže mluvit o tom, co bude. Plánování musí mít vztah ke konkrétní situaci, aktivitě, reálného života např. že se podnikne výlet. Mezi 3.–5. rokem dochází k podstatnému rozvoji porozumění

⁵⁴ MATĚJČEK, Zdeněk. *Co, kdy a jak ve výchově dětí*. Vyd. 4. Praha: Portál, 2007. Rádcí pro rodiče a vychovatele., s.38-40

⁵⁵ VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství a dospívání*. Vyd. 2., dopl. a přeprac. Praha: Karolinum, 2012., s.177

⁵⁶ HELUS, Zdeněk. *Dítě v osobnostním pojetí: obrat k dítěti jako výzva a úkol pro učitele i rodiče*. 2., přeprac. a rozš. vyd. Praha: Portál, 2009. Pedagogická praxe (Portál)., s.242

psychickým projevům vlastním i cizím. Základem porozumění je sebezpoznání vlastních psychických projevů. Starší předškolní děti už zvládnou odlišit realitu od fantazie. Šestileté děti už dokážou pracovat na úrovni vzpomínek, ale ty stále nejsou příliš přesné. Avšak mladší předškoláci stále nedokážou akceptovat, že by někdo mohl mít jiné pocity a názory, než jaké právě mají oni. V předškolním věku dítě srovnává své pocity a názory hlavně s vrstevníky především se sourozenci. U předškolních dětí je už vytvořen smysl pro humor. Důležitým aspektem je, že v tomto období již chápe dimenzi nejbližší budoucnosti a dokáže se na něco těšit nebo se něčeho obávat. Dochází k rozvoji emoční inteligence. Chápu svoje pocity, dovedou částečně ovládat své projevy a oddálit uspokojení svých potřeb na pozdější dobu, pokud je to nutné. Dokážou chápat a pojmenovat emoce ostatních lidí, rozvíjí se schopnost empatie. V tomto období jsou rodiče významnou autoritou. Rodiče představují vzor, jemuž se chtějí ve všech směrech podobat a s nímž se identifikují. Rodiče už obvykle mívají na děti větší nároky a očekávají od nich zralejší jednání. Postupně by děti měly mít své první povinnosti v chodu domácnosti. Rodiče se vzájemně doplňují, pokud je rodina funkční.

Vztah s matkou slouží i nadále jako zdroj jistoty a bezpečí, matka zůstává v roli pečující a ochraňující osoby. Ale v průběhu předškolního období dochází k postupnému prohlubování odpoutání se. Otcové bývají v tomto období největšími hrdiny a matky útočištěm bezpečí, lásky a bezpodmínečného přijetí. Otcové jsou pro děti zpravidla vzácnější a mají snahu s dětmi sdílet volnočasové aktivity, výlety a hry mimo domov. Bývají direktivnějšími a méně s nimi diskutují. Většinou jsou i více důslední v dodržování nastavených pravidel soužití v rodině. Bývá pravidlem, že učí děti různým sportovním dovednostem. Dochází také k dalšímu rozrůznění v chování otců a to především s ohledem na pohlaví dítěte. Otcovská role není tak zcela jasně vymezena jako role matky, způsob jeho chování a míra angažovanosti závisí na aktuálních faktorech, které byly již zmíněny v předcházejících kapitolách. Také Matějček upozorňuje na to, že přílišná volnost a svoboda v rozhodování a jednání dítěte nijak dítě neobohacuje. Dítěti samotnému volnost není příjemná, má stále potřebu vědomého vymezení hranic, pravidel a řádu, ve kterých se cítí bezpečně. Proto je doplňování se navzájem v rodičovských rolích velmi důležité. Dítě potřebuje jasně vymezené hranice.

Vztah se sourozenci má také značný socializační význam pro uvedené období. Sourozenec může být zprostředkovatelem zkušenosti. Veškeré interakce se sourozencem podporují rozvoj sociálního porozumění a chápání pocitů, potřeb ostatních. Mohou být spojenci, ale i soupeři. Starší sourozenec pomáhá mladšímu zvládnout sociální dovednosti. Je pro mladšího vzorem. Starší sourozenec se učí zvládat nadřazenou roli. V předškolním období bývá celkem obvyklé, že dítě odmítá přijmout novorozeného sourozence, protože se bojí o svou pozici v rodině, o lásku a pozornost. Do této chvíle byl středem pozornosti jen on. Může u něj docházet k regresi. Začne se snižovat na úroveň novorozence, batolete, dožaduje se tím zpět pozornosti, která mu je narozením dalšího dítěte odepírána.

V předškolním věku se uvolňuje fixace na rodinu, především na matku. Začínají se utvářet vztahy s vrstevníky, které ovlivňují zkušenosti získané v rodině. Důležitým kritériem pro výběr kamaráda bývá ve většině pohlaví a s genderovou rolí související potřeby a zájmy. Pro předškolní děti je důležitý pocit příslušnosti ke stejnému pohlaví, identifikace s genderovou rolí a s tím související preference určitého způsobu chování a her.⁵⁷ Není to paradigmatem. Já jsem se ve své pedagogické praxi osobně setkala s dítětem předškolního věku, které se ztotožňovalo s rolí opačného pohlaví. Dávalo to velmi zřetelně najevo a v této roli se cítilo velmi dobře, projevovalo značnou dávku sebedůvěry a sebevěření v sebe sama. Samozřejmě se jednalo o výjimku a odchylku, která ho provází až do současnosti. Ale tím chci poukázat na nezbytnost respektování individuality každého dítěte.

Je zřejmé, že toto období už je zcela obdobím vymezování potřeb i v sociálním kontaktu. Tím se vymezují také potřeby v trávení volného času. Pro děti od kojeneckého období až po období dospívání je důležitá volná hra. V této hře si děti jednoznačně mohou naplňovat své potřeby. A volnou hru můžeme za jistých okolností definovat jako aktivitu ve volném čase.

⁵⁷ VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství a dospívání*. Vyd. 2., dopl. a přeprac. Praha: Karolinum, 2012., s.195-237

4.1.5 Vývojová specifika v mladším školním věku

Mladší školní věk je obdobím pro již konkrétní projevy dítěte v jasně vymezených hranicích a pravidlech. Je schopno se v určitých situacích samostatně rozhodnout a nést za svá rozhodnutí důsledky. Je však důležité v tomto období připustit diskusi a kompromisy. Dítě dokáže prosazovat svou vůli, ale také již zvládne ustupovat, přijmout a akceptovat kompromis. Důležitý je však upřímný zájem o jeho potřeby, přání a názory. Pokud dítě tento zájem od rodičů nevnímá, prožívá frustraci a vztek. Pokud však dítě vnímá upřímný zájem o to, jak se cítí, že jsou vnímají jeho potřeby a dokážou být zohledňovány, má pocit, že i jejich dětský názor je respektován, dostává se dítěti pocit vlastní hodnoty. To je velmi důležité pro jeho další uplatnění a působení ve společnosti a pro interakci s ostatními lidmi. Děti si postupně osvojují schopnost přijímat odpovědnost za svá rozhodnutí. Tuto schopnost lze postupně utvářet na základě přijatých hodnot v rodině a společnosti. V rodině je odpovědnost rozvíjena již zmiňovanými povinnostmi, které se podílejí na běžném chodu domácnosti. Za plnění těchto povinností je dítě odpovědné a za případné neplnění nese své důsledky. Není však pravidlem, že tyto povinnosti mohou být jediným funkčním prostředkem k utváření odpovědnosti. Závisí to na míře svobody v samostatném rozhodování dítěte a používání vlastního rozumu, bez ovlivňování rodiči, co a jak mají dělat.⁵⁸

Dle vývojové psychologie je mladší školní věk a s ním spojené zahájení povinné školní docházky důležitým mezníkem v životě jedince. Dítě se setkává se svou novou sociální rolí, která je spojena s rituálem uznávaným společností, ve které dítě žije. Toto období je považováno za novou životní fázi. Toto období velmi zásadním způsobem ovlivňuje další rozvoj dětské osobnosti. Především z pohledu jeho případné úspěšnosti nebo neúspěšnosti ve vzdělávání a následné formování jeho sebepojetí. Celou tuto velkou změnu lze chápat jako oficiální vstup do společnosti a začátek utváření své společenské role. Dítě si najednou musí uvědomovat svá práva, ale také povinnosti, musí začít podávat pracovní výkony. Začínají se rozvíjet další důležité kompetence. Zařazuje se do vrstevnické skupiny, která má svou hierarchii, a tvoří si vlastní pravidla. Také se

⁵⁸GINOTT, Haim G. *Umění komunikace s dětmi: láska a selský rozum nestačí*. Přeložil Pavla LE ROCH. Praha: Portál, 2015., str.63-69

začíná dítě samostatně rozhodovat, jestli chce do dané skupiny patřit, čím je mu blízká, jestli má s jejími členy nějaké společné zájmy a potřeby.⁵⁹

Můžeme usuzovat, že je toto období vhodným obdobím pro podporu nezávislosti dítěte. Pokud je dítě dobře vedeno jak rodiči nebo učiteli, tím snadněji se stává nezávislou osobností, snadno se učí samostatnému rozhodování, vědomě už využívá svých získaných zkušeností a dovedností. Tím, že vedeme dítě k samostatnému rozhodování a vlastně také odpovědnosti za svá rozhodnutí, dáváme mu najevo respekt, který následně podporuje jeho sebevědomí, a pokud je důsledek jeho rozhodnutí pozitivní, je velmi dobrým nástrojem pro osobnostní růst dítěte. Také je samozřejmě žádoucí i negativní důsledek, který zřejmě způsobí nějakou formu frustrace, ale je důležité, jak potom s tímto negativním dopadem naloží zase průvodci dítěte, kteří mu dali kompetenci „rozhodni se sám“. Ovšem i v případě, že dáváme prostor dítěti pro samostatné rozhodování, je nezbytně nutné nastavení určitých hranic, které nelze překročit. Jinak se dítě začne v této samostatnosti cítit velmi nejistě a ohroženě, což následně ovlivňuje jeho další rozvoj. V tomto období můžeme dát prostor i odpovědnosti za svá rozhodnutí ve volném čase ve smyslu, jak dítě naloží s volným časem, jakým aktivitám se bude věnovat, případně jestli je schopno definovat své potřeby a zdůvodnit je. Formují se potřeby především v přijetí mezi vrstevníky, ale i upevnění svého postavení v rodině. S tím také bude souviset i formování potřeb ve volném čase.

4.1.6 Specifika dospělosti

Období dospělosti lze rozdělit na několik fází:

- Období mladé dospělosti – 20-40 let
- Období střední dospělosti – 40-50 let
- Období starší dospělosti – 50-60 let

Každé toto období má svou charakteristiku. V období mladé dospělosti dochází k emoční stabilizaci, kdy specifickou výjimku tvoří období těhotenství, porodu a přijetí rodičovské role. Toto období je významné pro přijímání rolí ve společnosti. Toto období je také

⁵⁹ VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství a dospívání*. Vyd. 2., dopl. a přeprac. Praha: Karolinum, 2012., s.254-255

významné v diverzifikaci psychosociálního vývoje, který je důsledkem vlivu okolí a společnosti kolem jedince, nebo jeho vlastní volbou. Ovlivňujícími faktory okolí je především volba profesní orientace, partnerství, již zmiňované rodičovství, okruh přátel a další. Ale i tyto oblasti vytvářejí určité potřeby a je žádoucí je naplnit. Ve všech těchto ovlivňujících faktorech by mělo dojít k harmonizaci a stabilitě. Každá z rolí má svůj význam v životě jedince. Je to období mnohých možností, plnění svých cílů a vizí. Také rostou nejen práva, ale i povinnosti a odpovědnost. Je to období velkých životních mezníků, usilujeme o profesní stabilitu a setkáváme se s novou životní zkušeností manželství a rodičovství. To přináší rozpor mezi potřebou svobody a nezávislosti. Tuto potřebu určitým způsobem může naplňovat volný čas. Rozvíjí se inteligence, pragmatičnost a metakognice. S přijetím společenských rolí v tomto období dochází i ke změnám v trávení volného času, protože je volný čas ovlivňován významným způsobem právě těmito rolemi. V partnerské roli je velmi důležité uspokojování citových potřeb pro harmonický a stabilní vztah, ale také potřeba orientace, učení a seberealizace, což je spojeno také s volným časem.⁶⁰

Fáze střední dospělosti by měla být vrcholem zralosti a obdobím výrazného nárůstu zodpovědnosti. V tomto období by se měly zúročit nejen zkušenosti, ale také vynaložené úsilí. Nemělo by už docházet k tak významným změnám, mělo by nastat období určité vyváženosti, harmonizace a dovednosti umět se vzdát něčeho ve prospěch ostatního. Ovšem dochází také k tomu, že si v tomto období začínáme velmi reálně uvědomovat své limity a časová omezení pro další svůj rozvoj. Toto období je jakýmsi středem života. Může docházet k určité krizi a potřebě zabývat se sám sebou, k bilancování svého prožitého života. To může mít za důsledek potřebu změny. Většinou se tato potřeba projevuje symbolicky na úrovni uvažování, co ještě mohu změnit. Důležitá je ovšem skutečnost, že dochází ke změně postojů k různým hodnotám života. Začínáme hledat skutečný smysl svého dalšího života. Uvolňuje se postupně vazba na rodinu. Rizikem bývá vlastní identita a s ní související přehodnocení vlastního sebepojetí. Mění se rodičovské role. Dochází však také ke změnám v partnerském životě. Mnohdy vznikají další paralelní vztahy.⁶¹

⁶⁰ VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie II.: dospělost a stáří*. Praha: Karolinum, 2007., str.11-40

⁶¹ Tamtéž. s.178-194

Mezníkem je období starší dospělosti, které je považováno za začátek stárnutí. Projevuje se unavitelnost, zhoršení některých funkcí, přicházejí zdravotní problémy související s věkem. Ubývají nám síly pro jakékoli nové podněty a změny. Mnohem intenzivněji se v tomto období zaměřujeme na vlastní pocity, obavy, představy a potřeby, co bude v budoucnosti. Také je to obdobím většího porozumění svým vrstevníkům. Dochází ke změně pojetí vlastní intimity, ale i v souvislosti s již zmíněnými fyziologickými změnami je nutná také změna postoje k vlastnímu životu. Dochází k završení životních fází. Mění se postoj ke světu, k jiným lidem, k sobě samému i k vlastnímu jednání.⁶²

Ze všech životních fází vývoje jedince je patrné, že se formují potřeby. A jak uvádí Maslowova pyramida potřeb jasně definuje hierarchii potřeb, které se ztotožňují se jednotlivými fázemi života jedince. Abychom se mohli posunout do dalšího patra pyramidy, musí být nejprve naplněny potřeby spodního patra. Nejvyšším patrem této pyramidy je potřeba seberealizace. Lze soudit, že to je přesně ta potřeba, která se vztahuje k volnému času, protože právě mnohdy pouze volný čas dává prostor pro seberealizaci.

⁶² Tamtéž. s.229-234

5 PSYCHOLOGICKÉ FAKTORY UTVÁŘEJÍCÍ POTŘEBY JEDNOTLIVCŮ

Naplňování některých potřeb v jednotlivých fázích života jedince jsem se věnovala v předcházejících kapitolách. Naplňování těchto potřeb v průběhu celého života nás ovlivňuje. Pokud nedochází k naplnění některé z potřeb, není možné, aby se jedinec rozvíjel a utvářela jeho osobnost plnohodnotně tak, jak umožňuje jeho individualita. Pokud není naplněna některá potřeba, dochází k některé z forem deprivace, frustrace a to negativním způsobem ovlivňuje další rozvoj osobnosti. Rozvoj osobnosti je ovlivňován už od dětství a to například pouhým chybným vnímáním potřeb vyplývajících z genderové příslušnosti.

Zahraniční literatura ovšem uvádí reálné životní příběhy dětí, ze kterých je zřejmé, že pokud dítě při začleňování do skupiny vrstevníků vykročí správně, a najednou nastane obrat špatným směrem, tak tento zvrát je způsoben především tím, že mnohdy rodiče a učitelé nedostatečně chápou základní rozdíly mezi dívkami a chlapci. Pokud by měli především rodiče dost informací o rozdílnosti pohlaví, mohlo se všem negativním dopadům předejít. To by umožnilo dostatečné chápání toho, co prožívá samotné dítě. Společenské role se snažíme dětem předat z pohledu toho, co je společností očekáváno. A opomíjíme to, že to mohou děti vnímat a prožívat zcela odlišným způsobem. Děti v období 5 let velmi dobře poznají, co se dospělému líbí a jak a co mají udělat pro to, aby byl dospělý spokojený.

Už ve zmiňovaném předškolním a mladším školním věku jsou zřejmé rozdíly například v odlišném vnímání světa a jeho prezentace například v kresbě. Děvčata budou mít obrázky zaměřené na lidi, zvířata, květiny s využitím deseti a více teplých barev. Chlapci své vnímání světa budou v kresbě prezentovat ve většině případů akcí, např. raketa řítící se k zemi, nebo auto těsně před dopravní nehodou. Nemají potřebu živých prvků v obraze a ani barev. Pro svoje ztvárnění si vystačí s maximálně 6 barvami studených odstínů.

Dle získaných výstupů z výzkumů je zřejmé, že počátek je už v odlišném zrakovém vnímání stejně tak v preferenci nabízeného. Výzkum probíhal na vzorku dětí v počtu 102. Nabídku tvořily dva rozdílné obrazy. Obraz usmívající se mladé ženy a obraz houpajícího se mobilního telefonu. Chlapci jednoznačně a opakovaně dávali přednost akci

s mobilním telefonem a děvčata mladé ženě. Bylo zjištěno, že toto odlišné vnímání je předurčeno už samotnou odlišností anatomie oka.⁶³

Z uvedeného je patrné, že i fyziologické faktory mohou ovlivňovat potřeby ve volném čase. Stejně tak ovšem chybný přístup a nerespektování typu osobnosti jedince bude ovlivňovat jeho další vývoj. A s tím i spojená například genderová vyváženost a respektování případně odlišných potřeb od standardu.

V dalších kapitolách se budu věnovat faktorům, které z mého pohledu ovlivňují také potřeby ve volném čase.

5.1 Výchovné styly

Jsou jedním z faktorů ovlivňujících potřeby jednotlivců. Langmeier a Krejčíková specifikují tři základní styly ve výchově:

- Autoritativní – direktivní, dítě je zcela podřízeno autoritě.
- Liberální – zde dítě dostává maximální prostor pro vlastní rozhodování.
- Demokratický – v něm je respektováno dítě jako samostatná bytost, ale je kladen důraz na odpovědnost za jeho rozhodnutí. Tato samostatnost je mu umožněna s ohledem na jeho věk a individualitu. Jsou hledány kompromisy vedoucí k uspokojení všech.

Výchovné styly jsou ovlivňovány typem osobnosti rodičů a následně pak samotný výchovný styl formuje osobnost dítěte.⁶⁴

5.2 Typologie osobnosti

Typ osobnosti můžeme charakterizovat jako jeden z nejdůležitějších faktorů, které ovlivňují potřeby ve volném čase. Náš typ osobnosti významným způsobem ovlivňuje to, jak vnímáme svět kolem sebe, jak se projevujeme ve společnosti. Ovlivňuje naše reakce na různé podněty, které přicházejí. Zcela odlišným způsobem bude na stejný podnět reagovat jednatel s odlišným typem osobnosti viz Typologie osobnosti dle dělení MBTI.

⁶³SAX, Leonard, *Why Gender Matters*. New York: Three rivers press, 2004, s. 2-24

⁶⁴ LANGMEIER, Josef a KREJČÍKOVÁ, Dana. *Vývojová psychologie*. Vyd. 2. Praha: Grada, 2006. s.368

MBTI je diagnostickým nástrojem pro určení osobnostního typu, který vychází z teorie typů C. G. Junga. Zkratku MBTI tvoří **Myers-Briggs Type Indicator**. Jde o dotazník, který procházel postupným vývojem a ověřováním až do dnešní podoby. Podle tohoto nástroje dokážeme určit nejen extraverci a introverzi, ale také psychické funkce, kterými přijímáme informace a podněty, jak je zpracováváme a jak se rozhodujeme, jaké je zaměření naší osobnosti. Tato typologie může usnadnit rozhodování nejen pro profesní orientaci, ale také ovlivní mezilidské vztahy. Dokáže být dobrým pomocníkem ve výchově, ale také v profesní kariéře, případně při vedení lidí a poradenství.

Základní dělení tvoří již zmiňovaná terminologie pro **orientaci osobnosti**:

Introverze (*Introversion*) - energie těchto osobností je orientována směrem do nitra sebe sama. Energii dobíjejí ve své samotě a stejně tak ji i vydávají. Nemají potřebu sdělovat své pocity. Naopak společnost a sdílení je unavuje a energie jim nadměrně ubývá. Podnět, který získají, zpracovávají sami v sobě a potřebují čas na odpověď a reakci na tento podnět. Ve společnosti se obecně nebude projevovat, pokud nebude muset. Neznamená to však, že ve společnosti, která je mu blízká jeho orientací a zájmy, nebude mít problém se projevit a někdy dokonce může působit extrovertně, pokud si bude v dané věci jistý. Přestože preferuje individuální práci, nemá problém pracovat i v týmu, pokud na to bude připraven. Může působit ostýchavě.

Extraverze (*Extraverion*) – energie těchto osobností je orientována ven. Potřebují společnost, ve které řeší své pocity, potřeby, zájmy. Potřebují ve společnosti přijímat energii, ale také ji velmi rádi vydávají. Mají potřebu podněty zvenku konzultovat s ostatními. Sdílejí své prožitky, potřebují být informováni o dění. Velmi často se vyjadřují v dlouhých souvětích. Přemýšlejí nahlas i ve fázi zpracovávání podnětu nebo informace. Velmi často skáčou do řeči.

Psychické funkce ovlivňující **příjem informací** (*proces of perceiving*):

S = Smysly (*Sensing*) – u těchto jedinců jsou pro analýzu situace a reality důležité smysly. Znamená to pro ně teď a tady. Jsou velmi reální a pragmatičtí. Budoucnost mohou vnímat jako nejistotu a hrozbu. V řešení a učení se postupují především od konkrétního k abstraktnímu. Z podaných informací si vyberou jeden konkrétní reálný prvek a na něm staví další. Potřebují jasné zadávání úkolů nejlépe i s postupnou strukturou. Riziko představuje jejich realita, která je někdy může omezovat v přijímání

nových postupů. V partnerství se jejich fungování projevuje především tím, že jejich pozornost je zaměřena především na praktické stránky soužití, svou pozornost věnují účelným a užitečným věcem.

N = Intuice (*Intuition*) – rozdílnost v příjmu informací se projevuje především v tom, že vychází primárně z možností významu přijaté informace, podstata věci má přednost před ověřenou zkušeností. Takto orientovaní jedinci žijí budoucností, tím, co by mohlo být. Nejsou pro ně důležitá fakta, je pro ně důležitý význam. A stejně tak funguje také jejich paměť. Milují výzvy, hledání nových postupů a možností. Dokážou formovat hypotézy, vytvořit nové postupy, aplikovat vlastní nápady a tvořivost při řešení. Někdy jejich konání může působit až chaoticky a zmateně. Umí však používat posloupnost řešení, logiku a přemýšlí nad jednotlivými kroky. Ve vztazích se zaměřují především na možnosti a varianty, které vztah nabízí a jak se asi bude dále vyvíjet. Jak jsem se již výše zmínila, osobnostní preference ovlivňují člověka nejen v potřebách ve volném čase, ale také při volbě profesní orientace. „Intuitivní lidé“ samozřejmě také používají smyslové vnímání, ale není prioritní. Z profesí můžeme k těmto lidem přiřadit žurnalisty, mentory, právníky, vědce, teology, učitele a to především z důvodu toho, že tyto profese jsou cíleny především na komunikaci.

Při komunikaci mohou takto odlišní lidé narážet na „nepochopení a nedorozumění“, protože smyslově založení lidé potřebují konkrétní jasné odpovědi, fakta. Informace a odpovědi od intuitivně založeného člověka budou postaveny na vyhodnocení stavu z pohledu budoucnosti. To může být rizikem především v partnerství. Vnímání následně ovlivňuje rozhodování, které samozřejmě má také své odlišnosti podle typu osobnosti.

Funkce ovlivňující **rozhodování** (*process of judging*): jsou různé způsoby, kterými zpracováváme to, co jsme získali na základě vnímání a to buď podle smyslů, nebo intuice. Preference rozhodování nás provází běžnými denními situacemi a na základě nich také v těchto situacích fungujeme. Ovlivňují naše vztahy s druhými lidmi. Je nutné upozornit na skutečnost, že toto je nejvíce spojováno s mužskou a ženskou rolí ve společnosti.

T = Myšlení (*Thinking*) – rozhodování lidí preferujících myšlení je založeno na logice. Dívají se na situaci bez osobní angažovanosti a citového zabarvení. Vyhodnocují všechny důsledky a vybírají dle platných norem, zásad a pravidel. Mohou tak rozhodovat

i lidé preferující vnímání pomocí intuice. Rozhodují prostě dle objektivních skutečností. Navenek se to následně projevuje jako velmi dobrá komunikační obratnost založená na logické argumentaci. Není brán zřetel na osobní dopady na ostatní, jejich rozhodování je velmi neosobní. Na své okolí působí jako nekompromisní, tvrdí a cílevědomí.

F = Cítění (*Feeling*) – člověk rozhodující se na základě cítění zřetelně vnímá pocity druhých. Rozhoduje se tak, aby jeho rozhodnutí bylo co nejlepší pro největší okruh lidí. Přemýšlí nad sdělením a důkladně vybírá správná slova. Při sdělování kritiky nebo negativních informací nejprve chválí a snaží se sdělit pozitivní. Snaží se mít s druhými dobrý vztah a je pro ně také důležitá vztahová harmonie i v partnerském vztahu a na pracovišti. Velmi citlivě vnímají a reagují i na neverbální komunikaci s druhými. Projevují se velmi emočně, což může mít negativní vliv na ostatní. Stejně tak to může být riziko v partnerském vztahu. Opět můžeme upozornit na to, že i člověk přijímající smysly může rozhodovat na základě cítění. Tyto osobnosti patří mezi empatické jedince, pro které je důležitá oboustranná shoda, dokáží velmi citlivě reagovat na potřeby druhých.

Každý jedinec má určité preference, které jsou pro něj zásadní při vnímání, rozhodování ve spojitosti s okolním světem a utváří tak určitý životní styl. Ten ovlivňuje naše žití ve společnosti, stanovuje to, co je pro nás důležité, utváří naše potřeby pro to, abychom žili plnohodnotně a spokojeně. Můžeme to rozdělit asi na dva základní styly. Na životní styl, kdy je důležité plánování, jasně daný harmonogram, věci jsou na svém místě, vždy je jasný plán, vše připravené. Nebo váš život plánuje náhoda a flexibilní reagování na vzniklé situace. Dovolenu zásadně neplánujete a uvidí se, jaké bude léto a kam nás zavane.

J = Usuzování (*Judging*) – tyto osobnosti potřebují mít věci ukončené, uzavřené, rozhodují se poměrně rychle, je důležité, aby měly věci pod kontrolou. Potřebují vědět, co je čeká. Jsou velmi neklidní, pokud nemohou udělat rozhodnutí. Jsou zaměřeni na výsledek. Potřebují mít nejprve jednu věc uzavřenou, aby mohli začít další. Mají rádi přehled o tom, jak věci postupují. Jistotu cítí v jasně definovaných postupech. Umí dodržovat termíny, vše mají včas zajištěné. Rizikem jsou situace, které se jim „vymknou kontrole“. Značně je vyvedou z míry a mohou se objevit problémy v dalším postupu a řešení, mohou až zpanikařit. Je pro ně nezbytné, aby měly věci své místo, a oni věděli, kde je najdou.

P = Vnímání (*Perceiving*) – takto osobnostně založené typy mají rády věci otevřené, aby měly prostor případně změnit řešení. Chovají se spontánně. Pro svá rozhodnutí chtějí nejprve nasbírat co nejvíce informací, přesto neradi dělají rozhodnutí, protože by se mohly ještě objevit nějaké nové skutečnosti. Pokud se tato skutečnost objeví a oni usoudí, že je zásadní pro změnu rozhodnutí, klidně tak učiní. Velmi pružně tak reagují na podněty, podmínky, které se vývojem událostí mohou měnit. Jejich jednání může působit, že přeskakují z jedné věci na druhou. Termíny pro splnění úkolů jsou pro ně pouze orientační. Jejich pracovní prostor, ale také domácnost může působit chaoticky, ale oni se v tomto chaosu vyznají. V partnerství se projevují jako milovníci akce, napětí, zábavy a adrenalinu. V profesní dráze si vybírají pozice, kde není nutná rutina, stereotyp. Milují flexibilitu a inovaci.

Vnímání nebo usuzování demonstruje naše projevy navenek. To jsou všechno funkce, které utvářejí typ naší osobnosti, a tím jsou dopředu definovány naše potřeby ve volném čase, případně nás v těchto potřebách budou minimálně ovlivňovat. Pokud se setkáme s někým, kdo dokáže vnímat tyto projevy osobnosti, tak je pro něj velmi snadné pochopit toho druhého, stejně tak i vnímat jeho potřeby, přání a respektovat jeho osobnost. Samozřejmě se tyto funkce různě kombinují do typů osobností. Obecně lze definovat, že se jedná o dominanci funkcí. Samozřejmě tím, jak se člověk vyvíjí, dokáže postupně svoji dominantní funkci ovlivňovat i druhým směrem tak, aby byl jeho život ve společnosti „jednodušší“.

V dětství se začne projevovat preference k jedné z psychických funkcí více než k druhé a dostáváme tím zpětnou vazbu, že tak je to správné. Čím více tuto funkci používáme, dochází logicky k jejímu rozvoji a zrání a stane se naším centrálním vědomím fungováním.

Miková ve své knize uvádí, že se potřeby formují dle typu temperamentu. Z 16 uvedených typů dochází pospojováním charakteristických vlastností pro jednotlivé typy k sumarizaci do 4 skupin, které jsou označovány jako Strážce, Hráč, Idealista, Racionál. A každý z nich má zcela odlišné klíčové potřeby a životní hodnoty.

Strážce má jako klíčovou potřebu někam patřit. A jeho hodnotami jsou zodpovědnost, pravidla, stabilita, bezpečí, užitečnost a tradice.

Hráč má klíčovou potřebu ve svobodě jednat teď a tady. Jeho životními hodnotami jsou působit, vzrušení, estetika, akce, dovednosti, rozmanitost, upřímnost.

Idealista má základní potřebu ve významu a smyslu. Potřebuje jedinečnou identitu, etiku, morálku, autenticitu, ideální svět, sebereflexi, spolupráci, jednotu a empatii.

Racionál má potřebu v mistrovství a sebekontrolě. Hodnotu mají znalosti a dovednosti, myšlenky, vývoj vpřed, pravda, odbornost, logika, vztahy na expertní bázi.

Dominantní funkce bývá spojena s další sekundární funkcí, která pomáhá dominantní funkci vyvažovat a stejně tak vyvažuje extraverci a introverzi. Pokud pochopíme projevy chování a s tím spojené psychické funkce, porozumíme také lidem kolem sebe, partnerovi, dětem i rodičům.⁶⁵

Z uvedených znaků jednotlivých typů osobnosti budou také vycházet rozdílné specifické potřeby ve volném čase. Jakou aktivitu budeme preferovat ve volném čase, aby dokázala naplnit naše potřeby. A pokud i zvolí dva odlišné typy osobnosti stejnou aktivitu, budou ji chtít zcela určitě realizovat odlišným způsobem.

5.3 Nadání

Je dalším faktorem, který bude ovlivňovat potřeby ve volném čase. Nadání má mnoho různých definic, které se navzájem překrývají. Nejčastěji je používán termín talent a nadání, který má vyjadřovat určitou nadprůměrnou až velkou nadprůměrnou míru schopností v určité oblasti. Hříbková ve své knize uvádí, že sociální definice nadání je v současnosti asi nejpoužívanější a to především z důvodu toho, že nadání se projevuje v široké škále lidských činností, ve kterých lidé mohou podávat vysoké výkony. Lze uvést, že se jedná o předpoklad na straně jednotlivce, který podmiňuje vysokou úspěšnost v některé oblasti. Rozdílnost pojmů můžeme uvést jako fakt, že nadání je vrozené a talent se utváří na základě interakce mezi jednotlivcem, prostředím a příležitostí. Ovšem vysoce vyvinuté schopnosti jsou pouze jedním z faktorů ovlivňujících podání zmiňovaného vysokého výkonu. Výsledek ovlivňují další jako zmiňovaný typ osobnosti, jeho charakteristika, sociální prostředí a interakce, podpora v něm. Někteří autoři

⁶⁵ MIKOVÁ, Šárka a Jiřina STANG. *Typologie osobnosti u dětí: využití ve výchově a vzdělávání*. Praha: Portál, 2010.

dospěli k závěru, že jedním z projevů nadaných jedinců je velká rozmanitost a diversita osobnostních vlastností.

Kognitivní charakteristiky zahrnují:

- Intelektové charakteristiky: pracují vědomě s encyklopedií, hledají vztahy příčiny a následku.
- Tvořivé charakteristiky: pracují s fantazií, jsou velmi flexibilní v myšlení, mají netradiční způsoby řešení, hledají vlastní cestu k řešení.
- Paměť: Je vynikající.

Mezi nekognitivní projevy patří:

- Motivační charakteristiky: převahuje vnitřní motivace, jejich jednání je řízeno vědomím cílem, nebojí se riskovat.
- Emocionální charakteristiky: jsou impulzivní a důrazně si obhajují svůj názor.
- Sociální charakteristiky: Potřebují volnost, mají smysl pro humor, vyhledávají starší vrstevníky.

Z těchto zmíněných charakteristik můžeme vyvodit, že to zásadním způsobem bude ovlivňovat jejich potřeby ve volném čase.⁶⁶

Lze tedy chápat, že utváření potřeb ve volném čase ovlivňuje zcela zásadním způsobem mnoho faktorů. Můžeme ovšem předpokládat, že je možné naplňovat potřeby tak, aby byli uspokojeni všichni členové rodiny, přestože se jejich potřeby mohou lišit. Jedním ze zásadních faktorů dnešní společnosti je situace spojená s pandemií koronaviru SARS-CoV-2 onemocnění covid-19. A jak tedy můžeme plnohodnotně naplňovat potřeby ve volném čase. Nabízí se otázka, zda je to vůbec možné?

⁶⁶ HŘÍBKOVÁ, Lenka. *Nadání a nadání: pedagogicko-psychologické přístupy, modely, výzkumy a jejich vztah ke školské praxi*. Praha: Grada. 2009. Psyché (Grada)., s.40-95

Shrnutí

V teoretické části jsem se snažila vymezit aspekty, které ovlivňují tvorbu osobnosti jednotlivce a utvářejí její potřeby. Faktory, která následně formují celou osobnost, provázejí jedince od narození. Tím také mohou přispívat ke skutečnosti, že se potřeby v průběhu života budou měnit právě i ve volném čase. Jako zásadní faktor, ovlivňující formování potřeb ve volném čase a následně jejich naplňování, považuji především samotný vývoj osobnosti, jeho danou typologii, která je vrozená a mění se pouze zkušenostmi, ale ve své podstatě je neměnná.

S tím také bude souviset i skutečnost, jak jednotlivé typy osobnosti vnímají naplňování potřeb ve volném čase v současné situaci. Daná životní situace je dalším mezníkem, který volný čas a jeho trávení ovlivňuje a to zcela zásadním způsobem. Rodina je v tuto chvíli jediným možným prostředkem k naplňování potřeb jednotlivých členů rodin.

PRAKTICKÁ ČÁST

6 VÝZKUM DIPLOMOVÉ PRÁCE

Název diplomové práce nasvědčuje tomu, že původním cílem výzkumu bylo zmapovat, jak rodiny s předškolními a mladšími školními dětmi tráví svůj volný čas a jestli naplňují své potřeby regenerace ve volném čase. Některé výzkumy vyhodnocují, jak rodiny s malými dětmi tráví nejčastěji volný čas, ovšem jestli tím jsou naplňovány i potřeby jednotlivých členů nikoliv. Jihočeský kraj nechal společností Stenmark vypracovat kvantitativní výzkum pro zmapování potřeb rodin v Jihočeském kraji. Toto šetření proběhlo v roce 2018. Tento výzkum mimo jiné také mapoval potřeby ve volnočasových aktivitách rodin. Vyhodnocením výzkumu se ukázalo, že problém, jak trávit volný čas u dětí, je především v malých obcích. Nedostatek rodiny v kraji také vnímají v nabídce volnočasových aktivit pro dospělé. V aktivitách pro dospělé se odrazilo místo, kde byli respondenti dotazováni. Ve velkých městech jsou aktivity považovány za drahé, otázkou zůstává, co tuto skutečnost ovlivňuje. Jestli vysoké životní náklady nebo jiný faktor. V malých obcích je vnímán nedostatek nabízených volnočasových aktivit pro malé děti.⁶⁷ Dá se soudit, že s touto novou situací ve společnosti se bude měnit i sociální a psychologické paradigma života rodin.

6.1 Metoda sběru dat

Mým původním záměrem bylo uskutečnit rozhovory v rodinách a kvalitativním výzkumem zmapovat individuální potřeby jednotlivých členů. Bohužel do průběhu výzkumu zasáhla pandemická situace a mně došlo, že zásadním způsobem musí ovlivňovat i potřeby ve volném čase. Dospěla jsem k závěru, že nyní je ~~asi~~ zásadní nejprve zmapovat, jestli se změnily potřeby vlivem pandemie, a pokud ano, tak alespoň v obecné rovině jak. Zvolila jsem tedy dotazníkové šetření, ve kterém jsem se snažila zmapovat, zda se opravdu daná skutečnost volného času změnila či nikoliv. Jestli se potřeby v trávení volného času v rodinách shodují, protože pandemie způsobila „izolaci“ rodiny,

⁶⁷ Zjištění potřeb rodin v Jihočeském kraji. Stenmark [online]. Dostupné z [www: https://socialniportal.kraj-jihocesky.cz/files/zaverecna_zprava_kvantitativni_vyzkumne_setreni_potreb_rodin_v_jihoceskem_kraji.pdf](https://socialniportal.kraj-jihocesky.cz/files/zaverecna_zprava_kvantitativni_vyzkumne_setreni_potreb_rodin_v_jihoceskem_kraji.pdf), str. 62–71.

a proto je celkem zásadní, aby se členové rodin shodli v tom, jak trávit volný čas, aby uspokojil všechny členy rodiny. Z důvodu výše zmíněných hypotéz jsem zvolila kvantitativní výzkum. Do dotazníků jsem musela včlenit otázky nominálních znaků, abych zaznamenala charakteristiku respondentů, kteří dotazník vyplňovali.

6.2 Cílová skupina

Cílovou skupinou byly rodiny s malými dětmi předškolního a mladšího školního věku. Dotazníky jsem sdílela on-line přes různé skupiny na sociálních sítích, jak poskytovatelů péče o předškolní děti, tak přes soukromé skupiny zaměřené na výchovu a práci s touto věkovou kategorií dětí. V této době je to snad jediná dostupná cesta, jak získat respondenty. Rodinu jsem nevyžadovala jako nukleární rodinu, kde je zastoupena role matky a otce, ale v podstatě domácnost, kterou sdílí jak zástupci dospělé populace, tak děti adekvátní věkové kategorie zkoumaného vzorku. V počtu 130 respondentů se objevily nejen úplné rodiny v tradičním složení, ale také homosexuální a lesbické páry a samoživitelé.

6.3 Cíl výzkumu

Cílem dotazníkového šetření bylo především zmapovat některé skutečnosti, které mohly ovlivnit trávení volného času, a potřeby, jak trávit volný čas. Za období, kdy propukla koronavirus SARS-CoV-2 onemocnění covid-19 bylo žádoucí zjistit, jestli se změnila hodinová dotace pracovní doby, a pokud ano, tak jakým způsobem. To, že se změnil způsob vykonávání práce v některých profesích a na pozicích, kde to bylo možné, se přešlo na způsob vykonávání práce na homeoffice, mohlo způsobit proměnu reálné pracovní doby v rodinách.

Jako další otázka vyvstalo trávení volného času, protože byly zakázány volnočasové aktivity v důsledku pandemické situace v zemi. Uzavření organizací nabízejících volnočasové aktivity muselo logicky ovlivnit trávení volného času v rodinách. Kolik volného času v současné době vůbec mají, když vzdělávání probíhá formou distanční výuky a zájmové kroužky mají zastavenou činnost nebo mohou probíhat pouze distanční formou. Dalším je otázka potřeby, jestli způsob, jakým tráví rodiny volný čas, naplňuje potřeby a zájmy jednotlivých členů rodin. Pokud většinu dne

je rodina spolu, může docházet k různým psychickým výkyvům a tím i k pocitům, že potřeby nejsou naplňovány.

Změny životního standardu v souvislosti s pandemií ovlivnily běžný režim rodin. Situace je pro všechny nová a nestandardní a všichni jsme se museli nějakým způsobem vyrovnat se změnami, které přinesly restriktce nařízené vládou.

6.3.1 Výzkumné otázky

- Ovlivnila pandemie trávení volného času v rodinách?
- Jsou naplňovány potřeby a zájmy členů rodiny?
- Naplňuje strávený čas s dětmi i jejich rodiče?
- Jak nejčastěji tráví jednotliví členové svůj volný čas?

6.3.2 Stanovení hypotéz výzkumu

Stanovení hypotéz proběhlo na základě hypotetického zápisu:

$$Y = f(X, W, Z)$$

Kdy proměnná je ovlivněna různými faktory, kdy jeden z nich je nejdůležitější.⁶⁸

H 1: Pandemie koronaviru SARS-CoV-2 onemocnění covid-19 ovlivnila životy rodin jak v pracovním, tak rodinném životě i ve volném čase.

H 2: Z důvodu vládních opatření došlo k omezení činnosti volnočasových aktivit a to je rizikem pro uspokojování potřeb ve volném čase.

H 3: Děti z důvodu distanční výuky tráví většinu dne doma společně s rodiči, rodiče jsou nuceni trávit se svými dětmi mnohem více společného času. Aby nedocházelo k patologickým jevům v rodinách, je nutné, aby společný čas naplňoval všechny členy rodiny.

H 4: Pro harmonické soužití v rodinách je předpoklad toho, že se zájmy a potřeby jednotlivých členů rodiny budou z větší části shodovat u všech členů domácnosti.

Tyto hypotézy by měly být vyhodnocením dotazníkového šetření buď potvrzeny, nebo vyvráceny. Nepodařilo se mi v současnosti najít dostupné odborné články, které by osvětlily změny v životě rodiny z psychologického nebo sociologického pohledu.

⁶⁸ CHRÁSKA, Miroslav. *Metody pedagogického výzkumu: základy kvantitativního výzkumu*. Praha: Grada, 2007. Pedagogika (Grada).

7 VYHODNOCENÍ DOTAZNÍKOVÉHO ŠETŘENÍ

Z celkového počtu respondentů jsem musela vyřadit kompletně jeden dotazník, který se prezentoval jako rodina muž – muž. Tento dotazník byl vyplněn naprosto nerelevantně pro cíl výzkumu.

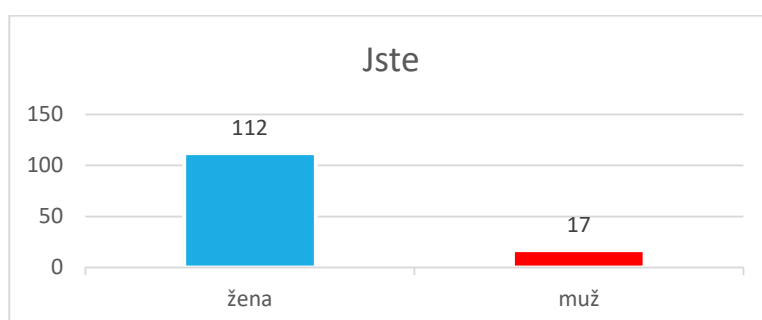
7.1 Zadání pro vyplnění dotazníku

Při rozesílání dotazníku byli respondenti požádáni, aby vyplňovali dotazník společně celá rodina. Důvodem bylo, aby se, pokud možno, předešlo zkreslení výsledků výzkumu jednostranným pohledem na problematiku tím, kdo bude dotazník vyplňovat za celou rodinu.

Některé otázky byly upřesněny viz. zadání otázky.

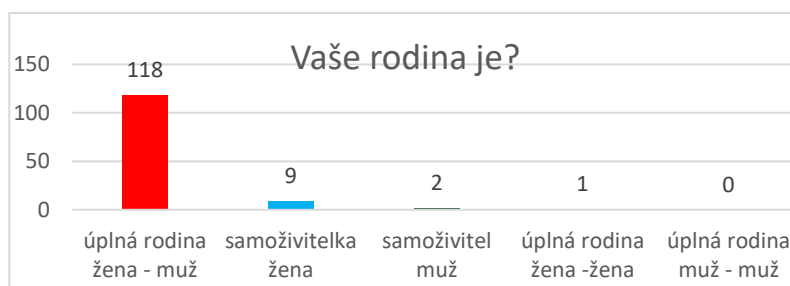
7.2 Zpracování otázek dotazníku

Otázka č. 1:

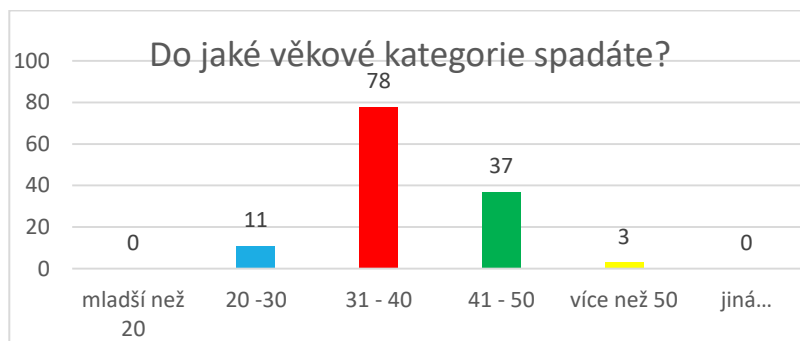
Dotazníkového šetření se účastnily především ženy. Mužská populace respondentů je ve velmi malém poměru. Můžeme to stále považovat za znak genderové nevyváženosti v naší společnosti. Z celkového počtu respondentů tvořily 86% ženy a 24% muži. Vzorek respondentů zřejmě také ovlivnily skupiny, kde byl dotazník sdílen, především na sociálních sítích, které jsem oslovila se žádostí o vyplnění dotazníku.

Otázka č. 2

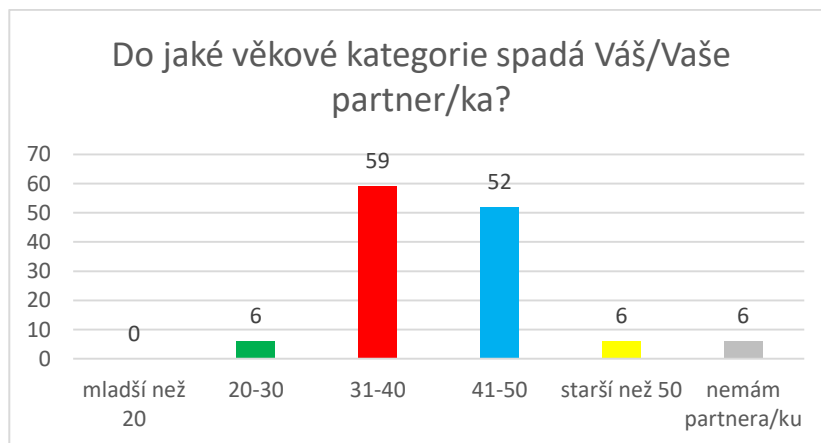
Z uvedeného grafu je zřejmé, že 91% je úplných rodin, 7% tvořily samoživitelky ženy, 1,5% samoživitelé muži, 0,5% lesbický pár. Daná skutečnost poukazuje na to, přestože je poměrně vysoká rozvodovost, tak stále vysoké procento tvoří úplné rodiny a to především v období, kdy jsou děti předškolního a mladšího věku. Matoušek uvádí, že zásadní změnu chování v rodinách přinesl rok 1989. Pokles sňatků, zvýšená rozvodovost.⁶⁹

Otázka č. 3

Nejpočetnější věkovou skupinu respondentů tvoří rodiny ve věku 31–40 let. Domnívám se, že uvedená skutečnost je dána zvyšováním věku při zakládání rodin. Věkovou kategorii 20–30 let tvoří 9% respondentů, 31–40 let 61%, 41–50 let 28% a věková kategorie více než 50 let 2%.

Otázka č. 4

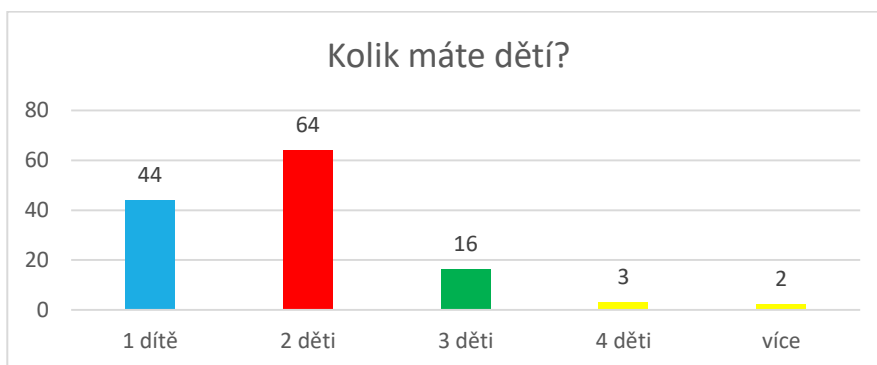

Věková kategorie partnerů se procentuálním vyjádřením, kategorie 20–30 let 5%, kategorie 31–40 let 45%, kategorie 41–50 let 40%, starší než 50 let 5%, nemám

⁶⁹ MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 3., rozš. a přeprac. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003. Studijní texty (Sociologické nakladatelství), s.41-42

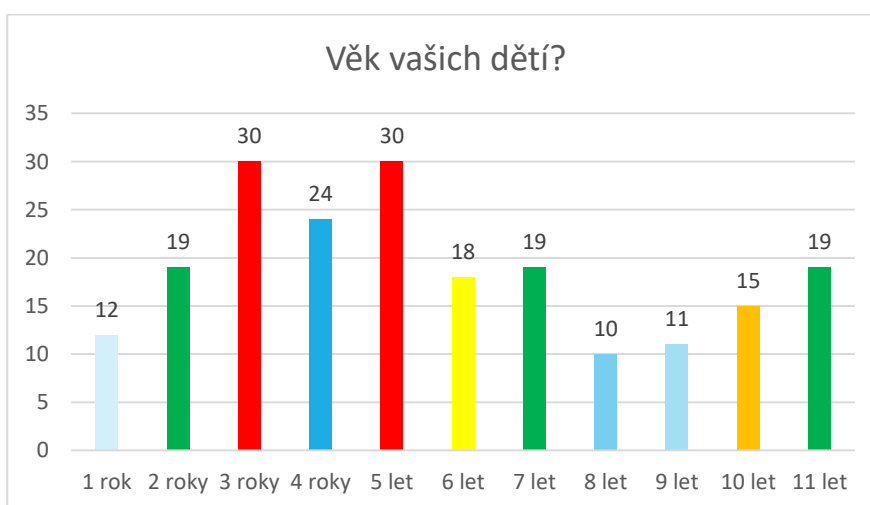
partnera/ku 5%. Z výsledku šetření je zřejmé, že nejpočetnější skupinu s malými dětmi tvoří respondenti ve věku 31–50 let. To nasvědčuje tomu, že reprodukční věk populace stárne. Také lze z uvedeného vyvodit, že partneri respondentek jsou starší.

Otázka č. 5

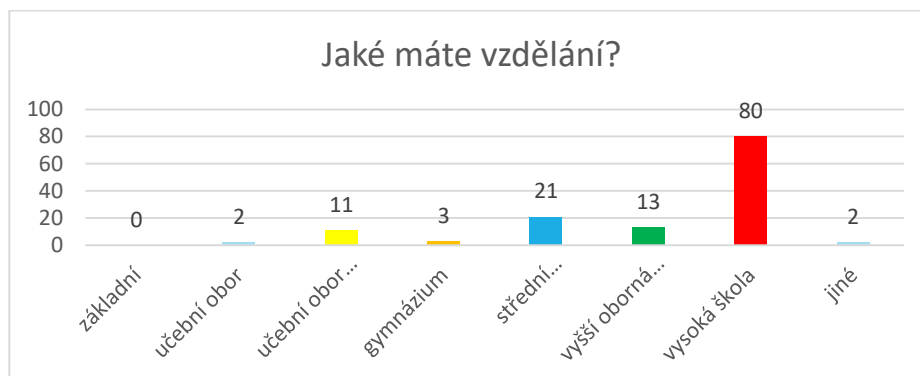
Při součtu počtu všech dětí respondentů bylo zjištěno, že v 129 rodinách žije více jak 232 dětí, průměr ukazuje 1,8 dítěte na rodinu. Z uvedeného grafu je zřejmé, že trendem dnešních rodin je mít 2 děti. Sourozenecký vztah může mít poměrně zásadní vliv na volbu volnočasových aktivit a naplňování potřeb každého z nich. Zcela určitě budou efektivněji naplňovány potřeby v rodinách s jedním dítětem než v rodině se dvěma a více dětmi, pokud se rodina s vícero dětmi bude snažit uspokojit potřeby a zájmy každého z nich. Ale také může nastat situace, kdy jejich zájmy budou stejné a naplňování potřeby tedy bude mnohem reálnější. Jedno dítě v rodině má 34% respondentů, dvě děti 50%, 3 děti 12% a 4 a více dětí 4%.

Otázka č. 6

Při součtu tohoto grafu je zřejmé, že pouze 207 dětí byly děti předškolního a mladšího školního věku. 24 dětí byly děti starší 12 let. Nejpočetnější skupinu tvoří děti ve věku 3 roky a 5 let 14%, další nejpočetnější skupinou jsou děti ve věku 4 roky 12%, shodným procentuálním výsledkem je věková kategorie dětí 2 roky, 7 let, 11 let a to 9%, 9% tvoří věková kategorie dětí 6 letých, 7% děti ve věku 10 let, roční děti zastupují v rodinách 6%, 9 leté děti 6% a děti ve věku 8 let 5% ve výzkumném vzorku respondentů.

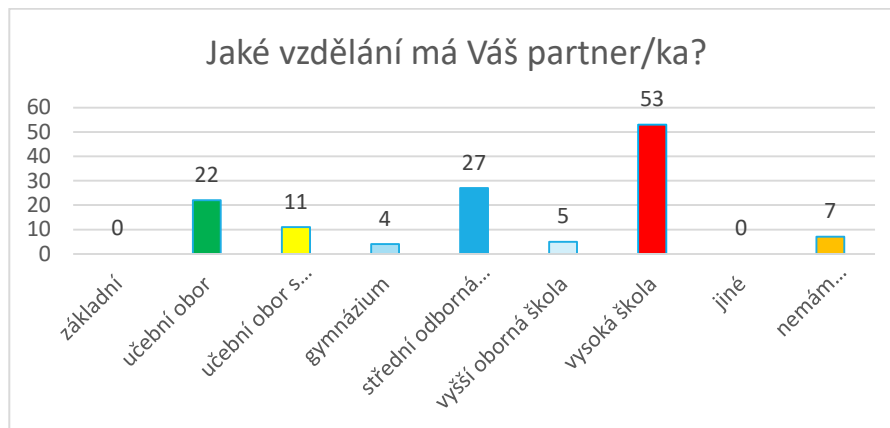
Otázka č. 7

Tento graf jednoznačně ukazuje na to, že absolutní většinu respondentů tvořili lidé s vysokoškolským vzděláním 61,5%, další dominantní skupinu tvoří středoškoláci a to 16,1%, respondenti se vzděláním vyšší odborné školy zastupují 10%, 0,8% jsou respondenti se vzděláním v učebním oboru s maturitou, gymnazisté se účastnili výzkumu pouze ve 2,3% a 1,5% tvoří respondenti se vzděláním v učebním oboru a nebo v jiném.

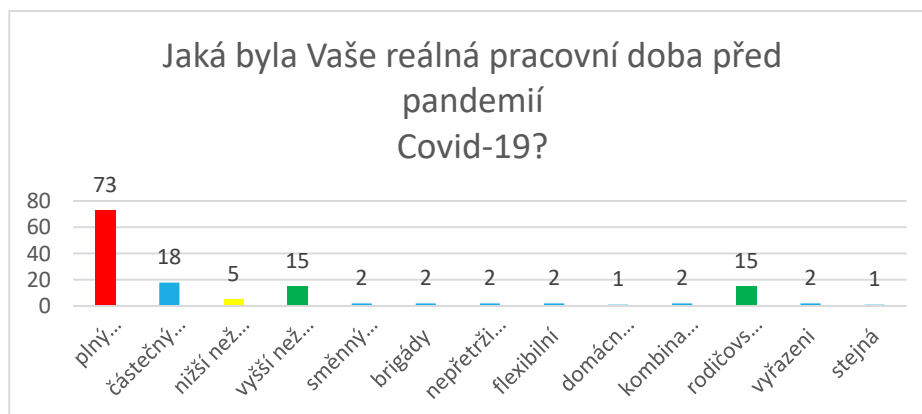
Při součtu hodnot u jednotlivého stupně dosaženého vzdělání je patrné, že respondenti ve 3 případech uvedli další jiné vzdělání. Dva uvedli jiný stupeň dalšího vzdělání a to MBA, jeden respondent uvedl gymnázium a vyšší odbornou školu, která vede k dosažení titulu Dis.

Otázka č. 8

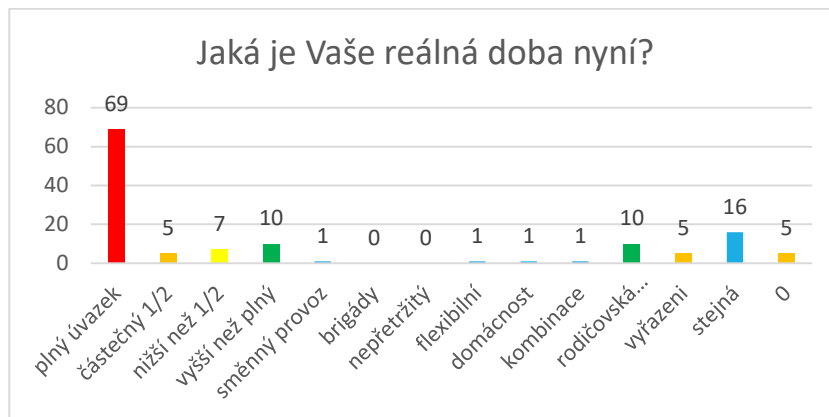
Tento graf dokazuje, že část respondentů s vysokoškolským vzděláním musí mít za partnera/ku někoho s nižším vzděláním, což může ovlivňovat i potřeby jednotlivců ve volném čase. Dosažené vzdělání může vést k odlišným potřebám v trávení volného času.

Otázka č. 9

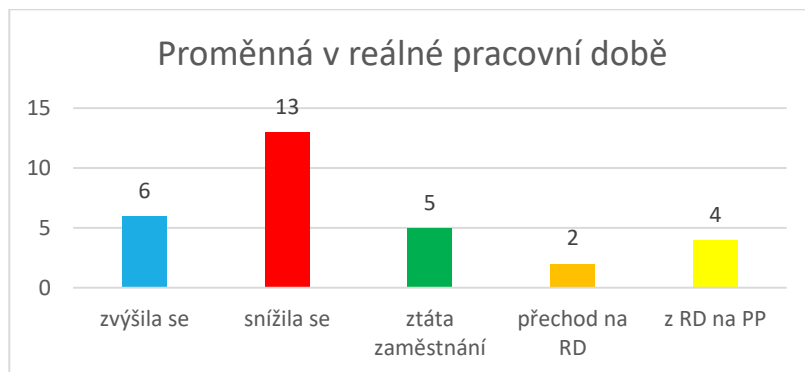

V těchto následujících otázkách bylo mým cílem porovnat, jestli se změnila pracovní doba před pandemií a v době pandemie, protože se domnívám, že případné změny by mohly mít dopad na volný čas v rodinách. Vyhodnocení tohoto grafu znázorňuje především to, že na plný úvazek pracovalo 56% respondentů. Co mě tady zaujalo, je shodná hodnota úvazku vyššího než plného a rodičovské dovolené. Tato shoda by mohla poukazovat na skutečnost, že pokud jeden z členů rodiny je na rodičovské dovolené, je nutné, aby druhý z nich pracoval na vyšší než plný úvazek a případně byl rozpočet rodiny doplňován brigádou nebo kombinací několika forem pracovního úvazku. Dvě odpovědi respondentů jsem musela vyřadit z důvodu toho, že odpověď „vědecký pracovník“ nebo „konzultant prodejny“ mi žádným způsobem neurčují rozsah pracovní doby. Tato otázka není zásadní pro výzkum, ale pouze upřesňující.

Otázka č. 10

Vyhodnocení této otázky nejednoznačně ukazuje na některé proměnné. Z tohoto důvodu jsem procházela jednotlivé dotazníky a hledala změny. Ty jsem znázornila do následujícího grafu.

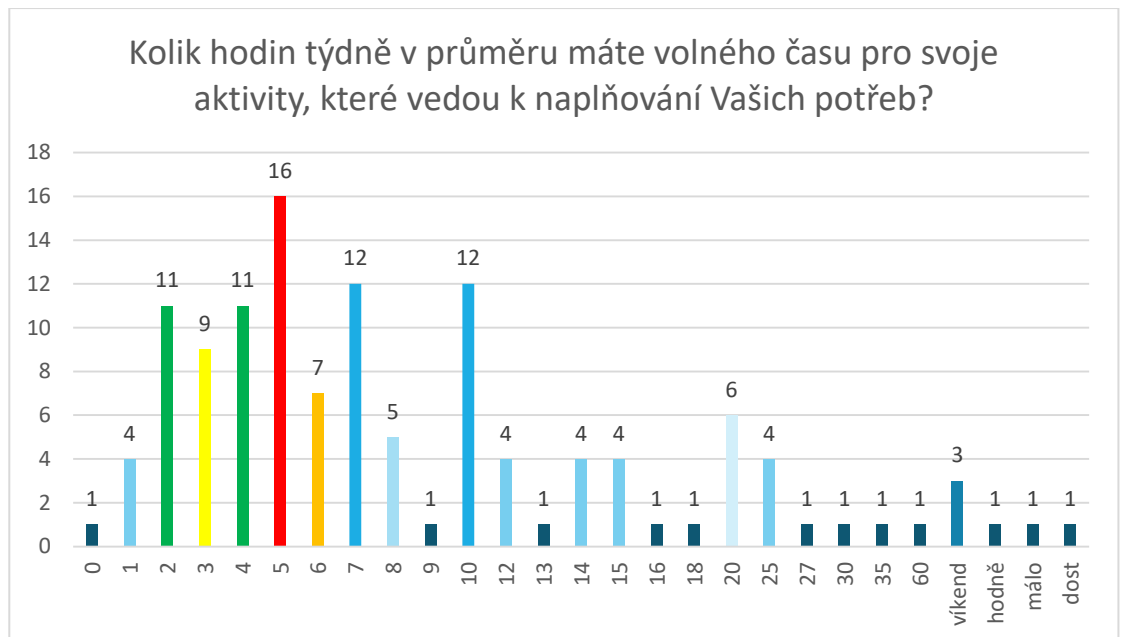
Graf jednoznačně znázorňuje skutečnost, že pandemie vedla u 10% respondentů ke snížení reálné pracovní doby, u 4,6% respondentů se dotace pracovní doby zvýšila, 3,8% z celkového počtu přišlo o práci, 1,5% odešlo na rodičovskou dovolenou a 3% nastoupilo zpět z rodičovské dovolené na pracovní poměr. 65,4% respondentů má plný úvazek nebo se v jejich hodinové dotaci pracovní doby nic nezměnilo.

Grafické zpracování prokazuje, že pandemie měla ve větší míře negativní dopad na pracovní dobu respondentů. Dá se předpokládat, že tento trend se promítl do celé společnosti. Respondenti, kteří přišli o práci, jsou napříč všemi stupni vzdělání. Z uvedeného vyplývá, že pandemie má opravdu dopad na celou společnost i v ohledu zaměstnanosti. Ztráta zaměstnání jednoznačně bude ovlivňovat i naplňování potřeb ve volném čase.

Tyto otázky měly být uzavřené, fakt, že byly otevřené, dával prostor pro to, aby docházelo k vplynutí určitých nejasností a nejednoznačnému kódování při jejich zpracování. Ale výsledek nepovažuji za zavádějící.

Otázka č. 11

Zde došlo k upřesnění otázky „Nyní se prosím zamyslete nad volným časem definovaným jako: „Čas, který přináší příjemné zážitky, možnost odpočinku, relaxace, ale i rozvoje Vaší osobnosti.“ (Do Vašeho volného času prosím nezahrnujte čas, který trávíte povinnostmi nezbytnými pro běžný chod rodiny.)

Tady jsem upřesňovala zadání otázky, že za volný čas je považován čas, který vede k regeneraci a odpočinku, nikoli čas povinností pro zajištění chodu domácnosti. Dva respondenty jsem musela vyřadit z důvodu zřejmě nepochopení nebo špatného přečtení otázky. Jejich odpovědi nebyly relevantní pro tuto otázku.

Z grafu je zřejmé, že je to velmi různorodé a že nelze obecně definovat obvyklou časovou dotaci na trávení volného času pro naplňování vlastních potřeb. Domnívám se, že je tento čas ovlivněn mnoha faktory. Vrátila jsem se k jednotlivým dotazníkům, kde například ti, kteří uvedli časovou dotaci jako víkend, jsou samoživitelé. Dále slovní vyjádření málo, dost, hodně, chápu jako jednoznačné subjektivní vnímání jedince. Nepřemýšlí nad časovou osou, ale subjektivně se vyjádří, jak to cítí.

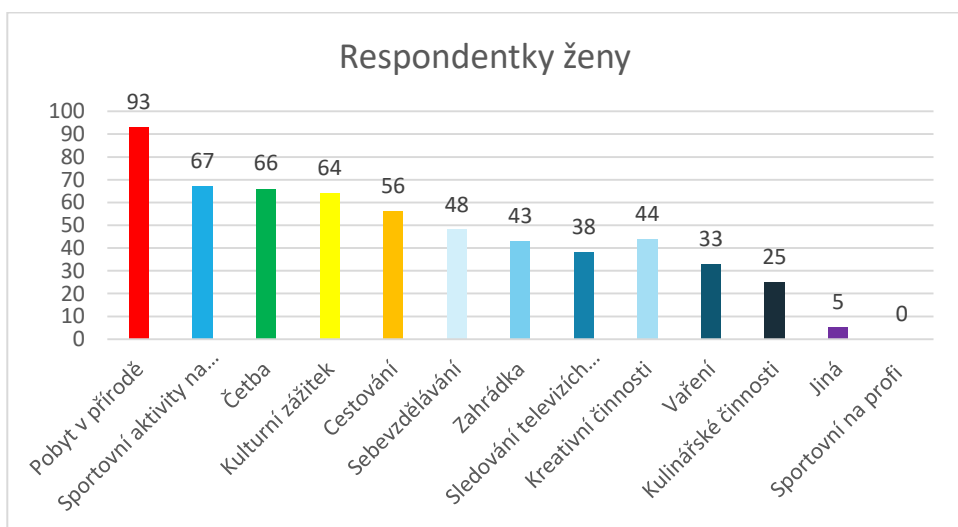
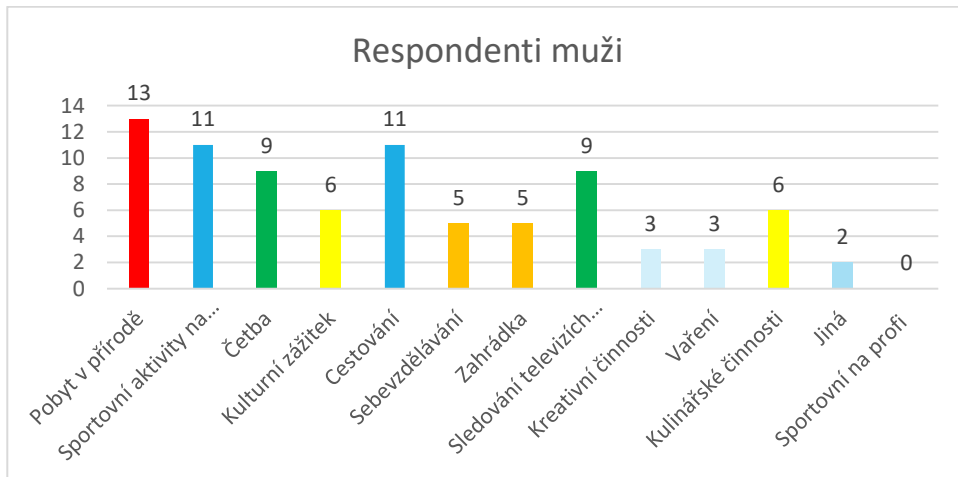
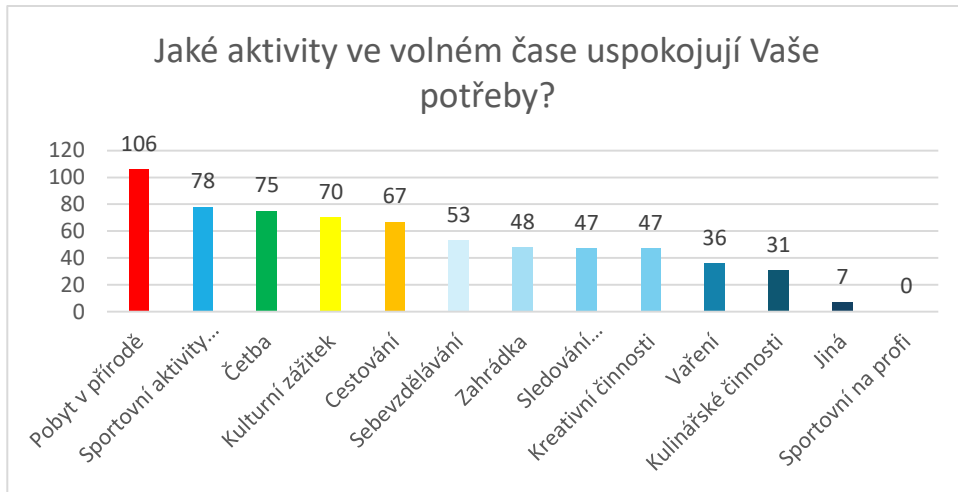
Někteří respondenti měli potřebu slovního vyjádření:

- „*A co když mi uspokojení přináší moje práce? Volný čas, čistě tak jak ho definujete, nemám.*“ – Z uvedené odpovědi je zřejmé, že tato osoba netráví volný čas ve smyslu odpočinku, regenerace a realizace jiných aktivit než pracovních. Zřejmě je možné, díky uvedenému, nepotřebuje regenerovat ve smyslu odpočívat, nebo vykonávat jinou činnost.
- „*Každý den, po uspání dětí. Jednu hodinu*“ – Tato odpověď poukazuje na skutečnost, že čas během dne je věnován nezbytným povinnostem k zajištění chodu domácnosti a péči o děti. Pro naplňování osobních potřeb je vyhrazena pouze hodina denně po uspání dětí. Domnívám se, že je velmi správné si najít alespoň onu uvedenou hodinu, kterou věnuje člověk sám sobě.
- „*Se třemi dětmi žádný volný čas nemám.*“ – Tato odpověď vypovídá o tom, že je také veškerý čas během dne věnován dětem, ale zřejmě i čas po uložení dětí ke spánku a už není prostor proto, aby se respondentka věnovala svým potřebám. Jako riziko ovšem vnímám vyčerpání a syndrom vyhoření.
- „*Určitě méně, více stresu, tak 4 hodiny možná.*“ – Z této odpovědi bych chápala, že respondent je už unavený a stres ho limituje v motivaci věnovat se sám sobě a regeneraci sebe.
- „*V týdnu, kdy nemám děti, mnoho, když mám děti, tak třeba 1 hodinu denně.*“
Jednoznačně jde o střídavou péči. A je zde tedy příležitost v týdnu, kdy jsou děti u druhého z rodičů, maximálním způsobem věnovat čas naplňování svých potřeb a tím i získat energii pro týden, který bude mít v péči děti respondent/ka.
- „*Většinu času nestráveného v práci trávím prací na rekonstrukci domu a to považuji za aktivní odpočinek.*“ – Respondent se nevěnuje aktivitám běžným pro regeneraci a odpočinek, ale i uvedenou prací na rekonstrukci domu může naplňovat své potřeby ve volném čase. V tuto chvíli mu přináší osobní uspokojení a jistou formu odpočinku a regenerace.

Odpovědi naznačují, že naplňování vlastních potřeb ve volném čase ovlivňuje skutečně mnoho faktorů a stejně tak jsou jednotlivými respondenty vnímány jinak. Z některých odpovědí je možné rozpoznat, že respondent/ka nenaplňuje své potřeby a svou energii a veškerý čas věnuje naplňování potřeb rodiny. Otázkou je, jestli tato skutečnost není

rizikem, který může mít následně negativní dopad na další vývoj rodinného soužití, případně jestli nemůže vést k možnému rozpadu rodiny.

Otázka č. 12

V této otázce bylo vybráno ve většině případů několik aktivit, které uspokojují naplňování potřeb ve volném čase. Minimum respondentů mělo definovanou pouze jednu aktivitu, která by jim stačila k uspokojení potřeb a regeneraci.

8 respondentů uvedlo pouze jednu aktivitu potřebnou k regeneraci a odpočinku.

1 respondentka uvedla pouze kreativní činnosti, to ovšem nabízí tak širokou škálu činností, že je zcela možné, aby naplňovaly a uspokojovaly její potřeby a přinášely jí regeneraci a odpočinek.

3 respondenti uvedli jako jedinou aktivitu sport, ten ovšem také zahrnuje různorodé aktivity, které mohou vést k naplňování potřeb v plné míře.

2 uvedli kulturní zážitky, které stejně jako předchozí uvedené aktivity zahrnují rozmanitou nabídku činností.

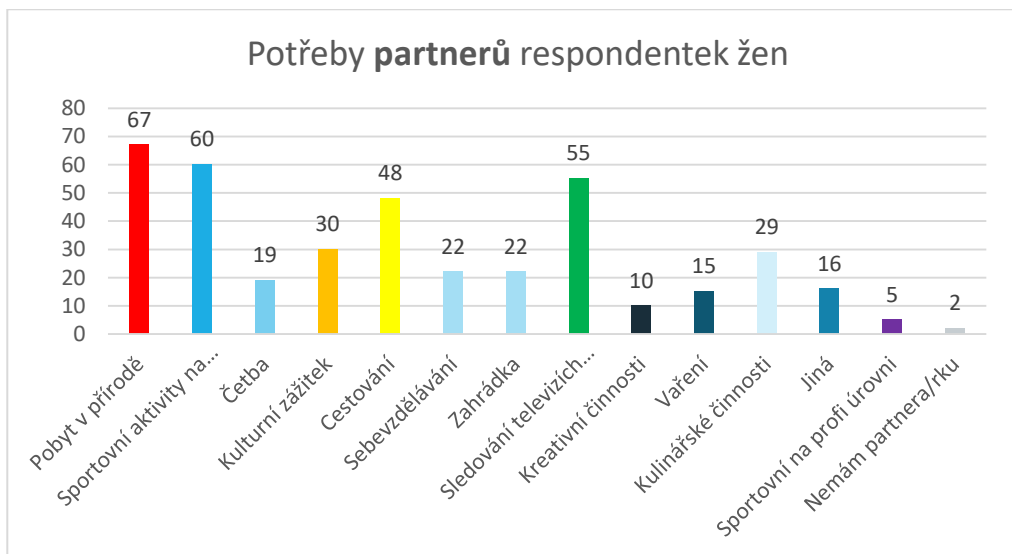
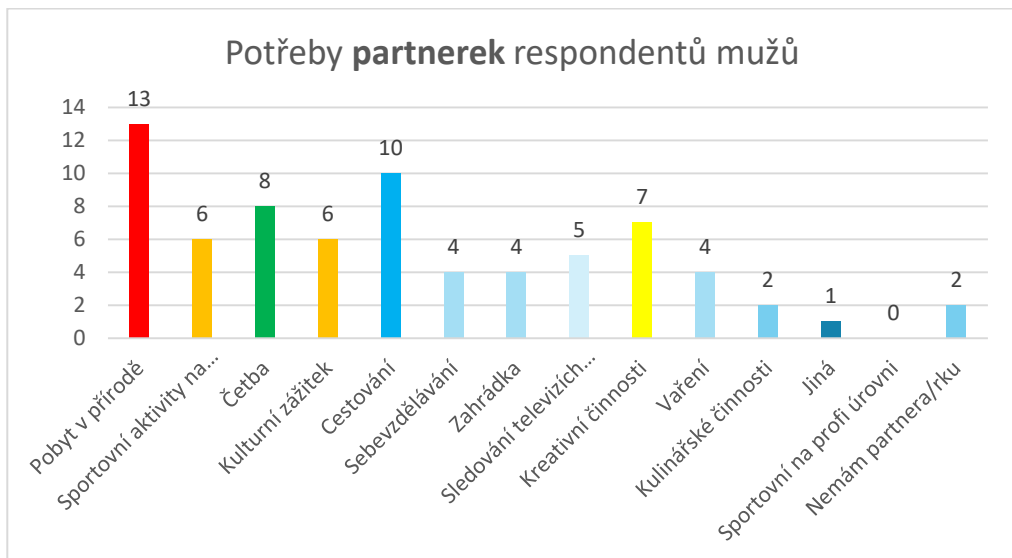
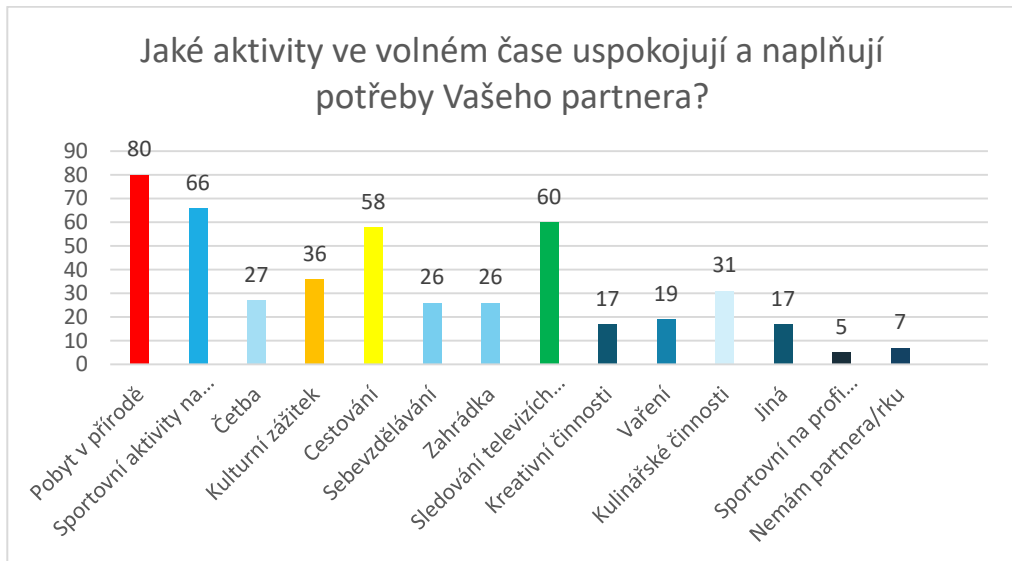
1 respondent uvedl pouze četbu, tato osoba má vzdělání v učením oboru, a pokud tedy jeho náplní práce je fyzická námaha, je možné, aby jeho potřebou byla klidová činnost, kterou četba nabízí a může přinášet i další osobnostní rozvoj.

1 respondent uvedl jako jedinou aktivitu sledování TV, sociálních sítí, médií jako činnost naplňující jeho potřeby.

Jako jiné aktivity byly uvedeny:

- Čas s rodinou (*respondentem byl muž*)
- Fotografování a úprava fotek (*respondentem byl muž*)
- Hraní s dětmi
- Modlitba, čtení a studium Bible, judaismus, křesťanství, hra s dětmi, divadlo, zpěv, tanec
- Pokec a kafe s kámoškou
- Zpěv ve sboru
- Děti

Otázka č. 13

Z vyhodnocení a porovnání těchto dvou otázek 12. a 13. je evidentní, že pobyt v přírodě je nejčastější aktivitou v rodinách. Můžeme soudit, že tato aktivita je tradičně nejčastější pro trávení volného času, ale lze z toho vyvodit závěr, že může být ovlivněna právě změnou života rodin v době pandemie. Další nejoblíbenější a nejčastější aktivitou je sport na hobby úrovni, který nabízí širokou škálu aktivit, které se dají obměňovat podle ročního období anebo zrovna podle psychického nastavení jednotlivce, případně lze najít kompromis pro všechny členy rodiny tak, aby uspokojil celou rodinu a nikdo nezažíval pocit frustrace. Osobně mě nijak nepřekvapilo, že další nejvyhledávanější aktivitou je sledování TV, médií a sociálních sítí.

Otázka č. 14

Jakým aktivitám se nejraději věnuje/í Vaše dítě/děti?

Vyhodnocením otázky č. 6, která se týkala věku dětí. Bylo zjištěno, že nejpočetnější skupinou jsou děti ve věku 3 roky, 5 let, a další velkou skupinu tvoří děti ve věku 4 roky. Tato otázka byla otevřená, aby se mohli vyjádřit případně k některým specifikům v trávení volného času anebo jejich potřebám.

Děti ve věku 1 roku se jednoznačně věnují volné hře a samozřejmě aktivitám společně s rodinou. Jejich potřeba je dána především tím, že je pro ně důležitá vazba rodiny a to především s matkou a nejbližšími, jak je již uvedeno v teoretické části. Děti v tomto věku se účastní pouze společných aktivit, kdy se program přizpůsobuje především potřebám denního režimu ročního dítěte. Jejich potřeby jsou především v naplňování fyziologických potřeb.

Děti ve věku 2 let se také nejčastěji věnují volné hře, pobytu venku, ale už se zde u některých objevuje potřeba tvořivých činností, výtvarného projevu. Také zde již byly uvedeny konstruktivní hry v podobě stavění kostek a Lego Duplo. Tato věková kategorie už prosazuje potřebu pohybu, sociální interakce, přestože upřednostňují paralelní hru. V dětských hernách, které jsou dnes běžnou nabídkou pro trávení volného času s dětmi, je možno vidět, že děti v tomto věku jsou ve společnosti jiných dětí spokojené, ale potřebují ujištění, že matka je nablízku. Nevyhledávají společnost dalšího dítěte pro hru. Další aktivitou je společný čas s rodinou při cestování. Samozřejmě poslech a četba pohádek. Stále je v rodinách volný čas přizpůsobován fyziologickému režimu této věkové skupiny.

Tříleté děti ve velké míře projevují potřebu trávení času venku, už je významná potřeba hry s vrstevníky. Ve větší míře také kreativní, výtvarné a tvořivé činnosti včetně pracovních činností. Mezi další oblíbené činnosti patří sportovní aktivity, jako je plavání, tanec, kolo a odstrkovadlo. Některé děti už navštěvují zájmové kroužky organizované některou z volnočasových institucí a nebo mateřskou školou. Společnými aktivitami s rodinou jsou opět výlety, pobyt v přírodě, cestování. U této věkové kategorie je už v poměrně velké míře zmiňováno sledování televize.

Kategorie dětí ve věku 4 roky má velkou škálu činností, kterým se věnují. Většinou jsou to aktivity shodné s tříletými dětmi, ale už se projevuje potřeba učit se novým věcem a objevovat nepoznané. Mnohem čteněji se zde objevuje zájem o konstruktivní činnosti především s Legem nebo Minecraftem. Tomu nasvědčují uvedené aktivity v dotaznících, zkoumání, objevování, učení se cizímu jazyku. Také je zde již zřejmá jistá diferenciací specifických potřeb a zájmů. V dotazníku už byly specifikovány konkrétní aktivity se sportovním zaměřením, jako je lyžování, jízda na koni. U této kategorie se objevuje potřeba kulturního vyžití, jako je kino a divadlo.

5 let je dle vývojové psychologie mezní věk pro další vývoj dítěte a s tím i spojené zájmy a potřeby. Už se zde specifikují zájmy k naplňování potřeb dítěte, fotbal, gymnastika, bruslení, plavání, zájem o logické hry a také hra na hudební nástroj. Děti v tomto věku již v poměrně větší míře navštěvují zájmové kroužky. Tento věk ukazuje i na velkou potřebu kreativního a výtvarného projevu, to může být spojené s aktivitami, kterým se děti věnují v předškolním zařízení a zažívají v nich pocit úspěchu. Tím také stoupá zájem o to, věnovat se takové aktivitě i nadále. Děti v tomto věku už také jeví zájem o pc hry ve všech podobách a aktivity spojené s moderními technologiemi.

U 6–11letých dětí jsou už specifikovány okruhy zájmu a specifických potřeb ve volném čase, jako je například zájmový kroužek jízdy na kajaku, tanec Capoiara, zahrádkaření, hry na různé hudební nástroje, běžky, fotbal, aerobic. Také už je třeba výrazný zájem o vaření a pečení, kdy v dotaznících je definováno, že to je víkendová aktivita, které se dítě záměrně věnuje. Také velmi častou činností je hraní společenských deskových her, které jsou zřejmě preferovány při trávení společného času celé rodiny doma. Možná by stálo za úvahu, zda tato aktivita nepřevažuje právě v době lock-downu, kdy je omezen pohyb venku a cestování.

Shrnutím vyhodnocení této otázky je, že korelace je mezi naplňováním potřeb ve volném čase dospělých a dětí především v aktivitách při pobytu venku, při cestování, sportování a četbě.

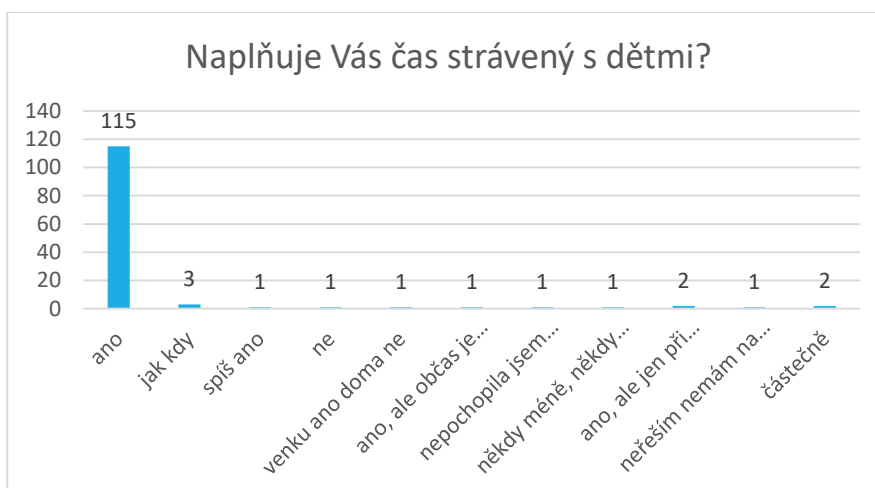
Otázka č. 15

Tato otázka měla zmapovat, jestli se děti věnují aktivitám na „profi“ úrovni ve všech soutěžích. Ze všech respondentů 20 uvedlo, že se jejich děti věnují aktivitám, které zahrnují soutěže. V 17 případech šlo o sportovní aktivity na nějaké úrovni soutěží, pak to byla soutěž dobrovolných hasičů, soutěž v hudební produkci a divadelní vystupování.

Jeden z respondentů uvedl, že nechtěl dětem představit volnočasové aktivity ve smyslu, že něco musí, a tak vše u nich probíhá formou dobrovolnosti. Otázkou je, jak by se případně postavili k situaci, kdy by samo dítě chtělo aktivitu provozovat na soutěžní úrovni. Ale vyplývá z toho, že zcela jistě se snaží naplnit zájmy dětí tak, aby zažívaly pocit uspokojení.

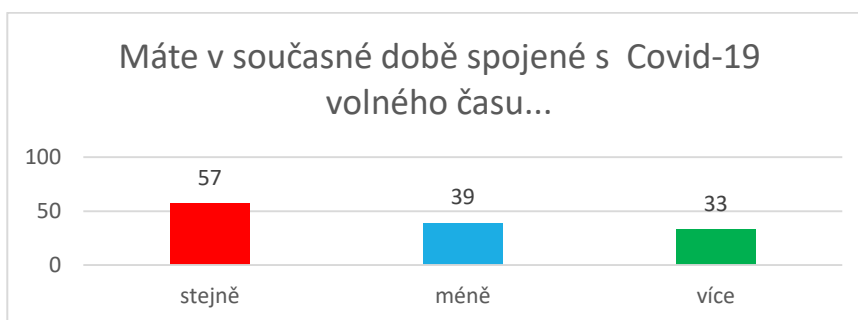
Všichni respondenti ovšem uvedli, že v současné chvíli se nevěnují ani organizovanému tréninku, ani žádné soutěži z důvodu restrikcí spojených s pandemií.

Otázka č. 16

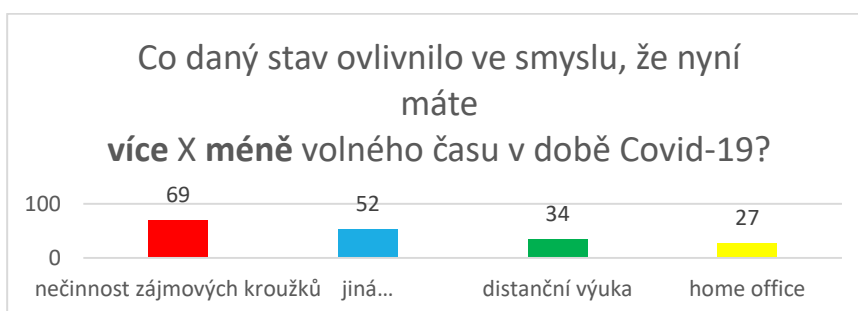
Z vyhodnocení této otázky je evidentní, že čas strávený s dětmi naplňuje potřeby ve volném čase dospělých. V minimální míře se zde objevily pochybnosti, nebo ne zcela zřejmé uspokojení, což mohla ovlivnit spousta faktorů a jedním z nich i období pandemie.

Otázka č. 17

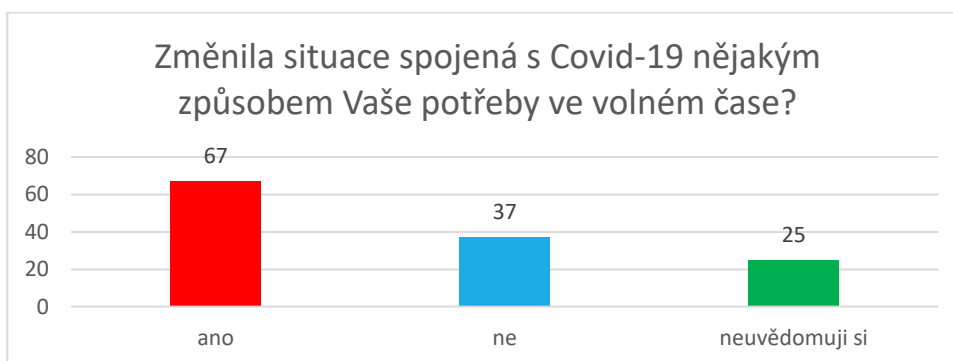
Z toho grafu je patrné, že současná situace, kdy se v mnohých rodinách změnil způsob vykonávání pracovních pozic a distanční výuky, jisté změny způsobila. Ve větším poměru zůstal volný čas neměnný, ale přibližně u poloviny respondentů se buď snížil, nebo zvýšil. Pokud uvedené zjištění porovnáme s proměnnou v časové dotaci pracovní doby, tak zjistíme, že stejná zůstala u respondentů, u kterých se zřejmě také nezměnila ani reálná pracovní doba. Tyto dva jevy jsou tedy ve shodné proměnné.

Otázka č. 18

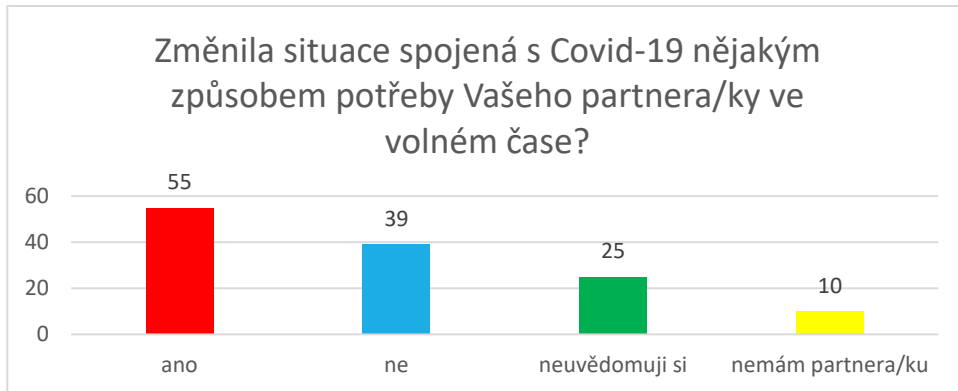
Vyhodnocení této otázky ukazuje, že nečinnost zájmových kroužků výrazným způsobem ovlivnila volný čas v rodinách. Další významnou hodnotou je odpověď „jiná“, nebyla možnost specifikovat, co jiného hodnotu volného času ovlivnilo, ale nabízí se varianta, že to jsou samotné restriktce spojené s pandemií.

Otázka č. 19

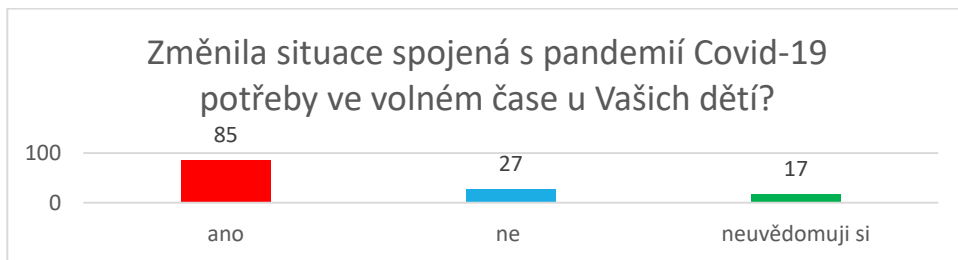
Tady je jednoznačně patrné, že u respondentů situace spojená s pandemií Covid-19 změnila jejich potřeby v trávení volného času.

Otázka č. 20

Výsledky tohoto grafu se shodují s výsledky předešlého grafu, tudíž jen danou skutečnost potvrzují.

Otázka č. 21

Opět dochází k potvrzení skutečnosti o změnách potřeb ve volném čase u všech členů domácnosti.

7.3 Verifikace hypotéz

H1: Pandemie koronaviru SARS-CoV-2 onemocnění covid – 19 ovlivnila životy rodin jak v pracovním, tak rodinném životě i ve volném čase.

Tato hypotéza byla jednoznačně potvrzena. Mění se denní režim života rodin s malými dětmi, kdy děti na prvním stupni základních škol musely větší část školního roku trávit formou distanční výuky. Tomu se musel přizpůsobit denní režim rodin. Z důvodu omezení a následně přerušení všech organizovaných volnočasových aktivit došlo k omezení sociálních kontaktů mezi dětmi. Nejenže se nemohly potkávat ve škole, ale vlastně ani na volnočasových aktivitách. Rizikem se mohla stát demotivace dětí k setrvávání v jejich zálibách a koníčcích.

H2: Z důvodu vládních opatření došlo k omezení činnosti volnočasových aktivit a to je rizikem pro uspokojování potřeb ve volném čase.

Vyhodnocení dotazníků prokázalo, že tyto změny zatím neměly negativní dopad na uspokojení potřeb při trávení společného času všech členů domácnosti ve volných chvílích. Je jednoznačné, že se potřeby v trávení volného času proměnily, ale neovlivnilo to negativním způsobem naplňování potřeb. Aktivity, které nejčastěji uspokojují potřeby jednotlivých členů rodin, jsou v souladu. Tím pádem jsou stále naplňovány, jen se zřejmě musely změnit způsoby, jakými jsou naplňovány. Tato hypotéza byla vyvrácena, protože jsou potřeby uspokojovány i nadále.

H3: Děti z důvodu distanční výuky tráví většinu dne doma společně s rodiči, rodiče jsou nuceni trávit se svými dětmi mnohem více společného času. Aby nedocházelo k patologickým jevům v rodinách, je nutné, aby společný čas naplňoval všechny členy rodiny.

Tato hypotéza je potvrzena, protože potřeby rodičů jsou naplňovány i při trávení volného času s dětmi. Objevily se drobné náznaky, že to je vlastně i z důvodu toho, že jim nic jiného nezbyvá, a tak to neřeší. Ale pokud by docházelo k zásadní rozporům v naplňování potřeby a nějaké formě frustrace, tak by se to v odpovědích projevilo výraznějším způsobem.

H4: Pro harmonické soužití v rodinách je předpoklad toho, že se zájmy a potřeby jednotlivých členů rodiny budou z větší části shodovat u všech členů domácnosti.

Vyhodnocení dotazníků tuto hypotézu potvrzuje. Potřeby trávení času jsou shodné v aktivitách, jako je pobyt venku, sportovní aktivity na hobby úrovni, cestování, sledování televize a sociálních sítí, kdy tato aktivita nese riziko rozvinutí patologických jevů v rodině ve smyslu závislosti na moderních technologiích, sociálních sítích. Ovšem forma distanční výuky byla nucena naučit děti s moderními technologiemi pracovat poměrně na vysoké úrovni. Ale tím také může docházet k tomu, že následně už nemusí mít potřebu vyhledávat další aktivity na moderních technologiích a raději upřednostní jiný druh aktivity. Ale uvedené aktivity byly průkazně v souladu mezi jednotlivými členy rodin, kdy samozřejmě do určitého věku jsou plánovány a realizovány jednostranně rodiči.

7.4 Vyhodnocení výzkumných otázek

V této kapitole budou vyhodnoceny výzkumné otázky, kdy jejich vyhodnocení následně povede k vytvoření tématu pro diskusi. Výzkumné otázky byly propojeny s formulací hypotéz. Vyhodnocením dotazníku mělo dojít k hledání případných rozdílů v potřebách jednotlivých členů, případným rozkolům v tom, jestli je naplňuje trávení volného času s dětmi i v této době, kdy velmi zásadním způsobem narostl čas, který tráví rodina společně.

Ovlivnila pandemie trávení volného času v rodinách?

Ovlivnila ho ve smyslu, že se změnily potřeby v trávení volného času a stejně tak v závislosti na pracovních povinnostech se změnila doba pro volný čas. Někteří členové uvádějí drobné potřeby i jiného trávení volného času než pouze s rodinou, ale nijak v zásadní míře. Vyhodnocení dotazníků prokázalo, že pandemie volný čas ovlivnila stejně i potřeby jednotlivých členů rodin. Uvedené podmiňuje další výzkumnou otázku.

Jsou naplňovány potřeby a zájmy jednotlivých členů rodiny ve volném čase?

Ano, jsou. Přestože došlo ke změnám jak v časové dotaci pro volný čas, tak ve formě trávení volného času, tak stále jsou tyto potřeby naplňovány. Několikrát bylo zmíněno respondenty, že neřeší, jestli to tak je nebo není, protože to pro ně není důležité, a přijímají situaci tak, jak přichází, a snaží se jí přizpůsobit. Některé respondentky uvedly, že nemají téměř volný čas pro sebe, ale z výsledků se neprokázalo, že by je nenaplňoval čas strávený s dětmi. Z psychologického hlediska to může představovat jisté riziko, ale vzhledem k tomu, že rodina prochází určitými fázemi vývoje, jak je zmíněno v teoretické části, je zřejmé, že v souvislosti s tím se v budoucnu budou moci i matky věnovat následně svým zájmům a potřebám. Samozřejmě jsou opět faktory, které danou věc budou ovlivňovat, jako je typologie osobnosti.

Naplňuje strávený čas dětmi jejich rodiče?

Tato otázka byla na místě i z důvodu toho, že je paradigmatem je, že rodiny s malými dětmi musí přizpůsobit svůj život a režim právě potřebám dětí. A to mohlo poukázat na riziko, že některý z rodičů bude mít potřeby trávení volného času takové, které nebudou slučitelné s režimem, který vyžaduje soužití s malými dětmi. Ale z výsledků je definováno, že role v rodinách jsou přijímány bez podmínek a tím že se v zásadě i

přirozeným způsobem proměňují potřeby trávení volného času. Minimálně byly vyjádřeny pochybnosti, nebo také potřeby trávení volného času bez dětí, ale to bylo opravdu zanedbatelné množství.

Jak nejčastěji tráví jednotliví členové svůj volný čas?

Ženy svůj čas nejčastěji tráví pobytem v přírodě, sportovními aktivitami, četbou kulturním zážitkem, sebevzděláváním. To uvedla nadpoloviční většina respondentek. U mužů byly v největší míře uvedeny shodné aktivity s ženami, pobyt v přírodě a sportovní aktivity. Následně v další nejoblíbenější aktivitě došlo ke změně a muži uváděli sledování televize, moderní technologie a sociální sítě. Další významnou aktivitou je cestování. U dětí jsou zájmy a potřeby samozřejmě významným způsobem ovlivněny vývojovými specifiky a minimálně do 4 let věku jsou ovlivňovány rodiči. Od 5 roku se začínají vyhraňovat určité zájmy a potřeby, které mohou být ovlivněny různými faktory, jako je vliv rodiny, nadání, ekonomická situace rodiny, kamarádi a další.

8 DISKUSE

Diplomová práce pojednává o rodině, jednotlivých vývojových fázích jedince v jeho životě, potřebách, které jednotlivé životní fáze přinášejí. Rodina je elementárním socializačním prostředím každého z nás a podílí se zásadním způsobem na formování osobnosti jednotlivce.

Nejenže v rodině podvědomě přebírá vzory chování v jednotlivých životních rolích, ale také se určitým způsobem vlivem mezigeneračního učení podílí například i na utváření potřeb ve volném čase. Současná doba spojená s pandemií koronaviru SARS-CoV-2 onemocnění covid-19 ovšem zásadním způsobem ovlivnila životy všech. Cílem této práce tedy bylo zmapovat, jak se změnil volný čas v rodinách ve chvíli, kdy téměř celý den rodina tráví doma společně nebo minimálně s jedním z rodičů. Jestli se vlivem této skutečnosti proměnily potřeby jednotlivých členů, bylo cílem dotazníkového šetření. Společně s touto problematikou také vyvstává další otázka, jestli i přesto jsou naplňovány potřeby jednotlivých členů?

Při vyhodnocování dotazníků se prokázalo, že u některých rodin docházelo ke změnám i v pracovním procesu napříč všemi stupni dosaženého vzdělání, které jistě souvisí s pracovními pozicemi. Z výsledků je zřejmé, že docházelo k proměnám jak v pracovní době, tak ve volném čase. Majoritní skupinu respondentů tvořily osoby s dosaženým vysokoškolským vzděláním a dětmi ve věku tři a pět let, nejčastěji se dvěma dětmi v rodině. Zřejmé je, že se shodují potřeby trávení volného času minimálně ve dvou aktivitách a těmi jsou pobyt venku a sportovní aktivity na hobby úrovni. To můžeme považovat za prvek, který je možno využít pro harmonické soužití v rodinách tak, aby nikdo nezažíval pocit neuspokojení nebo frustrace v naplňování svých potřeb ve volném čase. V dalších aktivitách pak již docházelo k mírným rozdílům. Za zajímavý výstup považuji to, že jako další preferovanou aktivitu u mužů je mimo sledování televize a sociálních sítí také cestování. U dětí se do věku 3 let preferuje volná hra a trávení volného času je organizováno a plánováno rodiči. Lze se domnívat, že to tak, aby maximálním způsobem respektovali potřeby nejmladších členů rodiny a adekvátním způsobem tomu přizpůsobili aktivity, které naplňují i jejich potřeby. U dětí od tří let se již začíná diferencovat případná konkrétní potřeba, zájem, nadání a tím i aktivita ve

volném čase. Z uvedeného lze opět soudit, že následně to ovlivňuje ostatní členy domácnosti a musí synchronizovat aktivity tak, aby byly uspokojovány potřeby všech.

Důležitým aspektem v celém výzkumu je, že jsou naplňovány potřeby jednotlivých členů rodiny. Několikrát v otevřených otázkách bylo zmíněno, že by někdy uvítali, aby trávení volného času bylo možné i jiným způsobem, ale v minimální míře. Některé respondentky evidentně přijaly roli matky bezpodmínečně a neřeší, jestli jsou zcela naplněny jejich individuální potřeby. Pro danou chvíli je naplňuje čas strávený s dětmi a společné aktivity. I Opaschowski uvádí, že volnočasové aktivity rodin jsou orientovány především právě na společně trávený čas.

Nelze jednoznačně definovat, že výsledky výzkumu jsou zobecnitelné, ale uvedené poukazuje na skutečnost, že rodiny s malými dětmi preferují čas strávený s rodinou a považují ho za dostačující k naplňování jejich potřeb ve volném čase. Především u aktivit při pobytu venku, do které lze zahrnout jak procházky, tak ale také výlety a sportovní aktivity, které mohou probíhat způsobem mezigeneračního učení a případně vést jedince ke konkrétnímu vymezení potřeby ve volném čase.

Současná situace ve společnosti ovlivnila a změnila potřeby ve volném čase, ale přesto si jednotliví členové rodin dovedou naplnit a uspokojit své potřeby a zájmy.

ZÁVĚR

Diplomová práce se zabývala potřebami jednotlivých členů rodiny s předškolními a mladšími školními dětmi ve volném čase. V současné době spojené s koronavirem SARS-CoV-2 onemocnění covid-19 došlo ke změnám v životě rodin a stejně tak i ve volném čase. Vládní opatření spojená s uvedenou pandemií zahrnovala nejen uzavření škol a přechod na distanční formu výuku, kterou znali všichni jen okrajově a která zapříčinila, že děti ztratily sociální kontakty, ale také zákaz volnočasových aktivit organizovaných různými institucemi. Stejně tak byly omezené i profi aktivity, které se objevují ve volném čase.

Tyto uvedené změny mohly mít dopad jak na potřeby trávení volného času, tak také ovšem se mohly proměnit samotné potřeby jednotlivců. Situace ve společnosti ovlivňuje celou společnost. Lze soudit, že má zcela zásadním způsobem dopad na psychiku lidí, rodin, sociálních skupin a to včetně dětí.

Cílem této práce bylo zjistit, jestli se v souvislosti s touto situací změnil potřeby jednotlivců ve volném čase, a pokud ano, jestli stále dokážou naplnit tyto potřeby a trávení volného času přizpůsobit situaci, která ve společnosti nastala.

Při zpracování praktické části se ukázaly jednoznačné znaky toho, že rodiny i v této situaci žijí především aktivitami spojenými s péčí o děti a tomu také přizpůsobují i trávení volného času.

Zjištěním bylo, že se proměnil čas práce, ale také volný čas. Ale tyto skutečnosti nijakým zásadním způsobem neovlivnily naplňování potřeb ve volném čase. Naopak bylo zjištěno, že volný čas strávený s dětmi jednoznačně naplňuje potřeby členů rodin s malými dětmi, přestože se ukázalo, že tento čas je v současné chvíli časem téměř celého dne, kde se prolínají povinnosti školní výuky, práce a volný čas.

Za velmi pozitivní považuji výsledek, který jednoznačně definuje, že i v této situaci naplňují své potřeby v rodinách všichni členové. A lze soudit, že celá situace vedla k semknutí rodin a k upevnění hodnoty rodiny ve společnosti.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

- CRABB, Lawrence J. Osobnost člověk: její potřeby a cesty k jejich naplnění. Praha: Návrat domů, 1995. ISBN 80-85495-36-8.
- GIDDENS, Anthony. Sociologie. Praha: Argo, 2013. ISBN 978-80-257-0807-1.
- GINOTT, Haim G. Umění komunikace s dětmi: láska a selský rozum nestačí. Přeložil Pavla LE ROCH. Praha: Portál, 2015. ISBN 978-80-262-0926-3.
- HÁJEK, Bedřich, Břetislav HOFBAUER a Jiřina PÁVKOVÁ. Pedagogické ovlivňování volného času: trendy pedagogiky volného času. Vyd. 2., aktualiz. [i.e. 3. vyd.]. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-262-0030-7.
- HELUS, Zdeněk. Dítě v osobnostním pojetí: obrat k dítěti jako výzva a úkol pro učitele i rodiče. 2., přeprac. a rozš. vyd. Praha: Portál, 2009. Pedagogická praxe (Portál). ISBN 978-80-7367-628-5.
- HERMAN, Marek. Najděte si svého marťana: ...co jste vždycky chtěli vědět o psychologii, ale ve škole vám to neřekli... 3. vydání. Ilustroval Martin ŠRUBAŘ. Olomouc: Hanex, 2008. ISBN 978-80-260-6070-3.
- HINTNAUS, Ladislav. Člověk a rodina: Smysl a funkce rodiny: (anatomie, fyziologie a patologie lidské rodiny). České Budějovice: Jihočeská univerzita, 1998. ISBN 80-7040-315-2.
- HOFBAUER, Břetislav. Děti, mládež a volný čas. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-927-5.
- HŘÍBKOVÁ, Lenka. Nadání a nadaní: pedagogicko-psychologické přístupy, modely, výzkumy a jejich vztah ke školské praxi. Praha: Grada. 2009. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-1998-6.
- CHRÁSKA, Miroslav. Metody pedagogického výzkumu: základy kvantitativního výzkumu. Praha: Grada, 2007. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-1369-4.
- JANDOUREK, Jan. Sociologický slovník. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-535-0.
- SOBOTKOVÁ, Irena. Psychologie rodiny. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-559-8.
- KAPLÁNEK, Michal. Volný čas a jeho význam ve výchově. Praha: Portál, 2017. ISBN 978-80-262-1250-8.

- KOUKOLÍK, František. O lidech a životě. Praha: Galén, [2018]. Makropulos. ISBN 978-80-7492-368-5.
- LANGMEIER, Josef a KREJČÍKOVÁ, Dana. Vývojová psychologie. Vyd. 2. Praha: Grada, 2006. ISBN 80-247-1284-9.
- LIPOVETSKY, Gilles. Éra prázdnoty: úvahy o současném individualismu. V českém jazyce vyd. 4. Přeložil Helena BEGUIVINOVÁ. Praha: Prostor, 2008. Střed (Prostor). ISBN 978-80-7260-190-5.
- MATĚJČEK, Zdeněk. Prvních 6 let ve vývoji a výchově dítěte: normy vývoje a vývojové milníky z pohledu psychologa: základní duševní potřeby dítěte: dítě a lidský svět. Praha: Grada, 2005. Pro rodiče. ISBN 978-80-247-0870-6.
- MATĚJČEK, Zdeněk. Co, kdy a jak ve výchově dětí. Vyd. 4. Praha: Portál, 2007. Rádci pro rodiče a vychovatele. ISBN 978-80-7367-325-3.
- MATOUŠEK, Oldřich. Rodina jako instituce a vztahová síť. 3., rozš. a přeprac. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-86429-19-9.
- MONTESSORI, Maria. Od dětství k dospívání. Praha: Triton, 2011. ISBN 978-80-7387-478-0.
- NAKONEČNÝ, Milan. Psychologie osobnosti. Vyd. 2., rozš. a přeprac. Praha: Academia, 2009. ISBN 978-80-200-1680-5.
- OPASCHOWSKI, Horst. Einführung in die Freizeitwissenschaft. 5. vyd. Wiesbaden: Verlag für Socialwissenschaften, 2008. ISBN 978-3-531-161-69-3
- RABUŠICOVÁ, Milada, Lenka KAMANOVÁ a Kateřina PEVNÁ. O mezigeneračním učení. Brno: Masarykova univerzita, 2011. ISBN 978-80-210.5750-0.
- SAX, Leonard, Why Gender Matters. New York: Three rivers press, 2004. ISBN 978-0-7679-1625-7.
- VÁGNEROVÁ, Marie. Vývojová psychologie: dětství a dospívání. Vyd. 2., dopl. a přeprac. Praha: Karolinum, 2012. ISBN 978-80-246-2153-1

Elektronické zdroje

Jihočeský kraj: Zjištění potřeb rodin v Jihočeském kraji. Stemmark[online]. Dostupné z [www:https://socialniportal.kraj-jihocesky.cz/files/zaverecna_zprava_kvantitativni_vyzkumne_setreni_potreb_rodin_v_jihoceskem_kraji.pdf](https://socialniportal.kraj-jihocesky.cz/files/zaverecna_zprava_kvantitativni_vyzkumne_setreni_potreb_rodin_v_jihoceskem_kraji.pdf)

Studie MPSV: Rozdíly v odměňování žen a mužů: v roce 2018[online]. Praha: Dostupné na WWW: <https://www.rovnaodmena.cz/www/img/uploads/34c5639c.pdf>

PŘÍLOHY

Příloha I.: Dotazník

Zadání:

Milí respondenti, děkuji předem za Váš čas. Mým cílem je zmapovat potřeby jednotlivých členů rodin s předškolními a mladšími školními dětmi ve volném čase. Protože nám naše životy ovlivnila pandemická situace, jsem přesvědčena, že ovlivnila i potřeby a čas věnovaný trávení volného času. Ráda bych výzkumem zjistila, jaká je realita v uvedené problematice. Pokud to bude jen trochu možné, vyplňujte prosím dotazník doma v přítomnosti všech členů rodiny a diskutujte o otázkách. Dotazníky jsou anonymní a jejich výsledky budou použity pouze k výzkumné části mé diplomové práce. Děkuji.

Otázky:

1. Jste:
 - žena
 - muž
2. Vaše rodina je
 - Úplná muž a žena
 - Neúplná samoživitelka matka
 - Úplná žena a žena
 - Neúplná samoživitel muž
 - Úplná muž a muž
3. Do jaké věkové kategorie spadáte?
 - Mladší než 20
 - 20 – 30
 - 31 – 40
 - 41 – 50
 - Starší než 50
 - Jiná
4. Do jaké věkové kategorie spadá váš partner/ka?
 - Mladší než 20
 - 20 – 30
 - 31 – 40
 - 41 – 50
 - Starší než 50
 - Jiná
5. Kolik máte dětí?
 - 1
 - 2

- 3
 - 4
 - Více
6. Věk vašich dětí je?
- 1
 - 2
 - 3
 - 4
 - 5
 - 6
 - 7
 - 8
 - 9
 - 10
 - 11
7. Jaké máte dosažené vzdělání?
- Základní
 - Učební obor
 - Učební obor s maturitou
 - Gymnázium
 - Odborná střední škola
 - Vyšší odborná škola
 - Vysoká škola
 - Jiná...
8. Jaké dosažené vzdělání má Váš partner/ka?
- Základní
 - Učební obor
 - Učební obor s maturitou
 - Gymnázium
 - Odborná střední škola
 - Vyšší odborná škola
 - Vysoká škola
 - Jiná...
 - Nemám partnera/ku
9. Jaká byla Vaše reálná pracovní doba před pandemií Covid-19?
10. Jaká je Vaše reálná pracovní doba nyní?

Nyní se prosím zamyslete nad volným časem, definovaným jako: „Čas, který přináší příjemné zážitky, možnost odpočinku, relaxace, regenerace, ale i čas rozvoje Vaší osobnosti.“ (Do volného času nezahrnujte čas, který trávíte povinnostmi nezbytnými pro běžný chod rodiny)

11. Kolik hodin týdně v průměru jste měli volného času před pandemií Covid-19 pro svoje aktivity, které vedou k naplňování Vašich potřeb?

12. Jaké aktivity ve volném čase uspokojují Vaše potřeby?
- Sportovní aktivity na profi úrovni
 - Sportovní aktivity na hobby úrovni
 - Kulturní zážitky (hudební, divadelní, muzea, výstavy atd.)
 - Pobyty v přírodě
 - Cestování
 - Četba
 - Sledování TV, filmů, sociální sítě, pc hry
 - Kreativní činnosti (výroba dekorací, malba, kresba, šití, pletení, batikování..)
 - Kulinářské činnosti (pracovní činnosti v dílně, zvelebování kolem domu, chalupaření, zvelebování domácnosti)
 - Zahrádka
 - Vaření
 - Sebevzdělávání
 - Jiné uveďte prosím konkrétně
13. Jaké aktivity ve volném čase uspokojují potřeby Vašeho partnera/ky?
- Nabídka stejných odpovědí a doplněna o odpověď:*
- Nemám partnera/ku
14. Jakým aktivitám se nejraději věnuje/í Vaše dítě/děti?
15. Věnuje se některé z Vašich dětí některé ze zájmových aktivit na „profi“ úrovni soutěží? Uveďte, která aktivita to je.
16. Naplňuje Vás čas strávený s dětmi?
17. Máte v době Covid-19 volné času..
- Více
 - Méně
 - Stejně
18. Co daný stav ovlivnilo ve smyslu, že máte **více x méně** volného času v době Covid-19?
- Distanční výuka
 - Home office
 - Nečinnost zájmových kroužků
19. Změnila situace s Covid-19 nějakým způsobem Vaše potřeby ve volném čase?
- Ano
 - Ne
 - Neuvědomuji si
20. Změnila situace s Covid-19 nějakým způsobem potřeby Vašeho/í partnera/ky ve volném čase?
- Ano
 - Ne
 - Neuvědomuji si
 - Nemám partnera/ku
21. Změnila situace s Covid-19 potřeby ve volném čase u Vašich dětí?
- Ano
 - Ne
 - Neuvědomuji si

ABSTRAKT

Marešová, M. *Potřeby jednotlivých členů rodiny s předškolními a mladšími školními dětmi ve volném čase*. České Budějovice 2021. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra pedagogiky. Vedoucí práce Karolina Diallo.

Klíčová slova: potřeba, rodina, volný čas, vývojové etapy, typologie osobnosti, nadání

Diplomová práce se zabývá problematikou naplňování potřeb ve volném čase. Cílem této práce bylo zmapovat, zda jsou naplňovány potřeby trávení volného času v rodině. Popsat faktory, které ovlivňují a formují potřeby v životě jednotlivce. Praktická část popisuje, jestli vlivem pandemie koronaviru SARS-CoV-2 onemocnění covid – 19 došlo k zásadním změnám v naplňování potřeb ve volném čase a zda způsob trávení volného času v této době pandemie stále naplňuje potřeby jednotlivých členů.

ABSTRACT

Marešová M. *The needs of individual family members with pre-school and younger school children in their free time*. České Budějovice 2021. Diploma thesis. South Bohemian University in České Budějovice. Faculty of Theology. Department of Education. Thesis supervisor Karolina Diallo

Key words: need, family, free time, developmental stages, personality typology, talent

The thesis deals with the issue of meeting needs in free time. The aim of this work was to map whether the needs of spending free time in the family are met and to describe the factors that influence and shape the needs of an individual's life. The practical part describes whether due to the pandemic of the coronavirus SARS-CoV-2 illness covid-19 there were fundamental changes in the fulfillment of needs in free time and whether the way of spending free time in the pandemic time still meets the needs of individual family members.